

Bruiklenen aan
niet-museale
organisaties

Rijksdienst
voor het
Cultureel Erfgoed

Bruiklenen aan niet-museale organisaties

Bruiklenen aan niet-museale organisaties

Achtergrond en proces

- 5 Aanleiding
- 6 Waarom bruiklenen?
- 8 Hoe doen wij het?
- 10 Aandachtspunten

Tools en praktische informatie

- 12 Besluitvormingsproces en afwegingen
- 16 Beoordelings- en waarderingschecklist
- 18 Beschermingsniveaus
- 21 Bruikleenomgevingen, verwachte beschermingsniveaus en blootstelling
- 23 Kwetsbaarheid
- 26 Vertrouwen
- 28 'Kunst zoekt plek'
- 29 Transport en plaatsing

Casestudy's

- 35 Kunst voor ministeries
- 38 Ervaringen uit collectieschouw en compensatieregeling
- 42 Beleving bij Hendrick de Keyser
- 46 NK-kunst in de Bergkerk
- 50 Verhalenhuis Belvédère
- 54 Pop-up Gispen
- 57 EU-voorzitterschap
- 60 Rietvelds Unesco-perskamer in de Zonnehof

- 63 Referenties
- 64 Aanvragen bruikleen, colofon

Bruiklenen aan niet-museale organisaties

Bruiklenen uit de Rijkscollectie RCE

De kunstcollectie van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed is heel divers en telt circa 104.000 voorwerpen: van schilderijen, beeldhouwwerken en installaties tot meubels, sieraden en affiches. De Rijksdienst maakt de collectie zichtbaar door objecten uit te lenen voor permanente en tijdelijke tentoonstellingen in musea of culturele instellingen én door bruiklenen aan niet-museale organisaties zoals ministeries, Nederlandse ambassades over de hele wereld en andere representatieve ruimten bij overheidsinstellingen. Ook op ongebruikelijke locaties worden experimenten gedaan. De ervaringen wil de Rijksdienst graag delen met collega's en mogelijke bruikleenaanvragers.

Waarom en hoe

Deze publicatie licht toe waarom en hoe wij de kunstcollectie van het Rijk uitlenen aan niet-museale organisaties. De afwegingen die we daarbij maken komen aan de orde en de hulpmiddelen die we gebruiken bij de beoordeling van aanvragen. Ook is een aantal casestudy's opgenomen waarin we beschrijven welke obstakels wij en de bruikleenemer zo nu en dan tegenkomen en hoe we die samen oplossen.

Nee zeggen is makkelijk

De verwerking van bruikleenaanvragen heeft tijd nodig. Bruiklenen aan niet-museale organisaties kosten nog meer tijd want daar komt extra begeleiding aan te pas: bij de keuze, bij eventuele aanpassingen aan de omgeving of het object, en bij de uiteindelijke plaatsing. Verder leveren ze maar weinig op, geen goodwill voor een wederkerige bruikleen, geen museale prestige. Bovendien lijkt een dergelijk project nogal riskant. Niet-museale organisaties zijn geen professionals, vaak onbekenden. Dat biedt weinig basis voor vertrouwen. 'Nee' is dus makkelijk gezegd.

Ja, mits verantwoord

De Rijksdienst is geen museum en heeft geen eigen tentoonstellingsruimte. Voor het tonen van onze collectie zijn we aangewezen op anderen. Voor de Rijksdienst levert elke bruikleen iets op: zichtbaar-

heid voor het publiek en een verhaal bij het object. Want het verhaal wordt op zaal gevormd en verteld, niet in een depot. De context bepaalt het verhaal. Met bruiklenen aan niet-museale organisaties bereiken we een nieuw publiek met verrassende ándere verhalen. Bovendien biedt zo'n bruikleen soms een kans om een object te restaureren dat anders niet gebruikt zou worden. Daarom is ons motto 'ja', maar natuurlijk wel met de juiste balans tussen gebruik en behoud. We zoeken de grenzen op van wat mogelijk is. Dat vereist durf en vertrouwen, in jezelf en in de bruikleennemer. Die groeien met de opgebouwde ervaringen.

Portretgalerij, ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Achtergrond en proces

Aanleiding

Bruiklenen

Zichtbaarheid, toegankelijkheid, collectiemobiliteit. Het zijn onderwerpen die al sinds de jaren negentig van de vorige eeuw op de agenda staan. Terwijl de museale wereld druk bezig is met de vereenvoudiging van onderlinge bruiklenen (*Slimmer lenen*), gaat de Rijksdienst een stap verder. Van oudsher geven we onze collectie in bruikleen bij zowel museale als niet-museale organisaties. We kennen de voordelen en de nadelen, de overeenkomsten en de verschillen. Voor ons is elke voor publiek toegankelijke locatie een kans om de collectie te laten zien, om publiek te bereiken, om de waarde te vergroten. Museaal is mooi, maar niet-museaal is veel spannender.

Ervaringen, tips en tools

Met deze publicatie wil de Rijksdienst zijn ervaringen met bruiklenen aan niet-museale organisaties delen met andere bruikleengevers en mogelijke bruikleennemers. We geven voorbeelden, bespreken waar we in de praktijk tegenaan lopen en hoe we dat in verschillende situaties oplossen. We delen wat we hebben geleerd in de vorm van tips en we stellen onze instrumenten ter beschikking. Deze publicatie is niet geschreven om te vertellen hoe het moet, maar hoe het kan. We hopen dat het collega's inspireert om hun collecties ook op niet-traditionele plaatsen aan het publiek te tonen. En dat het de discussie voedt over een ruimhartig bruikleenbeleid. Tegelijkertijd krijgen potentiële niet-museale bruikleennemers een beter begrip van de (on)mogelijkheden.

Beleid van de minister

Alle inwoners bij het erfgoed betrekken door verhalen te vertellen die zoveel mogelijk mensen aanspreken. Nieuwe doelgroepen bereiken op nieuwe plaatsen. Met de verbindende kracht van erfgoed de tegenstellingen in de maatschappij verkleinen. Zichtbaarheid en toegankelijkheid van publieke collecties. Dat zijn speerpunten in het erfgoedbeleid van de minister van OCW (*Erfgoed telt*). Overheden

(lokaal, provinciaal, rijks) die publieke collecties bezitten, hebben in de Cultuurconvenanten 2017–2020 afgesproken zich actief in te zetten om het bruikleenverkeer van hun collecties te stimuleren. Ze willen barrières, zoals hoge kosten voor een verzekering, wegnemen. Bij bruiklenen tussen musea onderling wordt de bruikleenemer daarom niet meer aansprakelijk gesteld voor algeheel verlies of waardevermindering, maar alleen voor herstelbare schade.

Slimmer lenen

Op initiatief van de Museumvereniging heeft de werkgroep ‘Slimmer lenen’ acht uitgangspunten geformuleerd om het bruikleenverkeer tussen musea in Nederland te vereenvoudigen en waar mogelijk te standaardiseren. De acht uitgangspunten zijn vastgelegd in de brochure *Slimmer lenen*. De Rijksdienst is een van de opstellers die de uitgangspunten onderschrijven en toepassen in hun bruikleenbeleid.

Proeftuin

Maar wij gaan verder en geven de collecties ook in bruikleen aan niet-museale organisaties. De Rijksdienst fungeert als proeftuin voor het beleid van de minister. Wij zoeken de grenzen op van wat mogelijk is, gaan het experiment aan. We gaan natuurlijk wel professioneel en verantwoord met het erfgoed om, maar kunnen ons iets meer permitteren dan musea. Als er bij ons iets misgaat, hoort dat bij onze rol. Anderen kunnen vervolgens leren van de fouten die wij maken.

Waarom bruiklenen?

Een kans

Een object in bruikleen geven is een kans om je eigen collectie in een andere context, op een andere plaats, aan een ander publiek te laten zien. Kunst krijgt op locatie een betekenis. Er komen verhalen los, de bruikleenemer en het publiek voegen verhalen toe. Als collectiebeheerder gebruik en ontwikkel je de mogelijkheden die het object biedt, de ‘potentiële waarde’ die in het object schuilt. Je genereert meerwaarde. Dat geldt voor museale bruiklenen en misschien nog wel sterker voor niet-museale bruiklenen.

Mogelijk maken

De Rijksdienst beheert een collectie die het bewaren waard is. Maar in het depot is die waarde onzichtbaar en alleen ‘slappend’ aanwezig. Voor ons is het daarom belangrijk de objecten zichtbaar te maken. Elk

object dat het depot uitgaat, genereert meerwaarde voor de collectie. Natuurlijk is er een keerzijde van de medaille; het kost moeite om het object presentabel en op locatie te krijgen en, zoals bij elke bruikleen, zijn er risico's aan het gebruik verbonden. Er is altijd een kans op waardeverlies door schade. Ons standpunt is 'verantwoord gebruik'. We bespreken de noodzakelijke maatregelen om risico's tot een acceptabel niveau te beperken. Zolang die maatregelen betaalbaar zijn en de kans op waardeverlies kleiner is dan die op waardewinst – voor zowel de Rijksdienst als de bruikleennemer – doen we ons best om de bruikleen mogelijk te maken.

Vijf goede redenen

De Rijksdienst heeft een aantal redenen om objecten aan niet-museale organisaties in bruikleen te geven.

- **Wederzijdse verrijking** (casestudy *Beleving bij Hendrick de Keyser*)
Object en bruikleencontext kunnen elkaar verrijken. Een nieuwe tentoonstellingsomgeving verrijkt het object, belicht eens een ander verhaal. Een object in depot mag dan waarde hebben, maar die wordt niet benut. Wanneer het zichtbaar is, kan het weer gewaardeerd worden. Een portret krijgt een identiteit wanneer het in een portretgalerij met familie is herenigd. Een ongebruikelijke locatie toont een object in een heel ander licht, letterlijk en figuurlijk. Daardoor kunnen andere waarden naar voren komen. Een stoel kan kunsthistorische waarde hebben, maar functionerend in een passend interieur komt daar een hoge belevingswaarde bij. De wisselwerking is daarbij belangrijk, de familie in de portretgalerij wordt aangevuld, de stoel verrijkt de beleving van het interieur.
- **Nieuwe locatie, nieuw publiek** (casestudy's *Roofkunst in de Bergkerk*, *Verhalenhuis Belvédère*, *Pop-up Gispén*)
Met een tentoonstelling kan een locatie die haar oude functie heeft verloren, zoals een kerk, fabriekspand of fort, een nieuwe functie krijgen. De Rijksdienst gaat het experiment aan om te zien wat de bruikleenmogelijkheden ter plekke zijn en welke maatregelen er eventueel nodig zijn. Met zo'n tentoonstelling op een niet-museale locatie bereikt de Rijksdienst ook een nieuw publiek, zorgt dat objecten in het oog en daarmee in het hart van dat publiek komen.
- **De Nederlandse identiteit etaleren** (casestudy *EU-voorzitterschap*)
De collectie wordt beschikbaar gesteld om het nationale verhaal te vertellen in voor Nederland representatieve ruimten. Objecten worden gebruikt in de Nederlandse ambassades en residenties over de hele wereld en bij bijzondere internationale bijeenkomsten om onze cultuur en identiteit te laten zien en te beleven.

- **Leverancier voor overheidsgebouwen** (casestudy's *Kunst voor ministeries, Ervaringen uit collectieschouw en compensatieregeling*)
De Rijksdienst heeft de opdracht om overheidsgebouwen aan te kleden. Een deel van de collectie is net als bedrijfscollecties geschikt voor dat gebruik. De kunstadviseurs van de overheid maken de keuze en de Rijksdienst is in dit geval leverancier.
- **Extra win-winkansen** (casestudy *Rietvelds Unesco-perskamer in de Zonnehof*)
Soms biedt een niet-museale bruikleen de mogelijkheid objecten presentabel te maken met sponsoring van de bruikleennemer. Op die manier kunnen objecten die moeilijk te plaatsen zijn, bijvoorbeeld vanwege hun restauratiekosten of formaat, weer gebruikt worden en uit het depot komen. Dat schept bovendien ruimte in het depot.

Hoe doen wij het?

Vraag en aanbod

Een museale organisatie kan een object voor een tentoonstelling aanvragen of een overheidsinstantie een werk om een ruimte aan te kleden. Ook niet-professionele organisaties kunnen een aanvraag indienen. Ongewone initiatieven op ongebruikelijke locaties zijn interessant om een nieuw publiek te bereiken en de grenzen van de mogelijkheden te verkennen. De Rijksdienst gaat ook actief op zoek naar locaties of situaties waar onze objecten iets toe kunnen voegen. We kussen als het ware de 'Doornroosjes' wakker die in ons depot liggen te slapen. Voor een gigantische kroonluchter zoeken we een balzaal of groots trappenhuis. De column 'Kunst zoekt plek' in het *Tijdschrift* van de Rijksdienst is een voorbeeld van onze *match-making*.

Wat past waar

Niet alle objecten kunnen overal heen. Sommige objecten zijn te waardevol of te kwetsbaar voor een niet-museale situatie. Daarom hebben we de collectie ingedeeld naar de gewenste omgeving: 'kan overal' of 'kan alleen museaal'. Omdat we veel toegepaste kunst hebben, zoals meubels, hebben we bovendien een onderscheid in 'niet aanraken' en 'mag aangeraakt'. Daarbij zijn toestand en kwetsbaarheid doorslaggevend. Bij vraag en aanbod helpt die indeling om snel te bepalen of het object bij de situatie past. Mocht dat niet het geval zijn, dan kunnen we kijken of er een vergelijkbaar object is dat wel past.

Wat past waar: indeling van de collectie in vier 'wat past waar'-segmenten

		gebruik	
		niet aanraken	mag aangeraakt worden
omgeving	museaal	traditionele museumsituatie, vooral beeldende kunst	interactieve beleving, historisch huis, beeldentuin
	overal	beeldende en toegepaste kunst, aankleding, sfeer, decoratie	functioneel gebruik van vooral toegepaste kunst, meubels

Omgeving

Behalve de vraag of er beperkingen zijn voor een object op grond van de waarde en kwetsbaarheid, speelt ook de vraag of het object en de omgeving bij elkaar passen. Dat is bijvoorbeeld het geval wanneer het object oorspronkelijk uit die omgeving komt (hereniging) of wanneer het in een ensemble past (vereniging). Presentatie in een museale omgeving geeft status en verhoogt de cultuurhistorische waarde van het object, biedt professionele bescherming en levert zichtbaarheid aan een geïnteresseerd publiek. In een niet-museale omgeving worden vooral de sociaal-maatschappelijke waarden benadrukt voor een nieuw publiek. Wanneer er geen museale vraag naar bepaalde objecten is, overwegen we of een niet-museale context tot wederzijdse verrijking leidt.

Gebruik

Of het object mag worden aangeraakt, hangt af van de intentie van de kunstenaar en de functie van het object; is aanraken nodig om het object optimaal te laten functioneren en tot zijn recht te laten komen? De kwetsbaarheid van het object speelt ook een rol; is het object robuust genoeg voor mensenhanden? En de acceptatie van schade weegt mee; is het waardeverlies als gevolg van schade door aanraken acceptabel, is eventuele schade bijvoorbeeld te herstellen, eenvoudig en zonder blijvend waardeverlies?

Vertrouwen

Bij bruiklenen gaat het om vertrouwen. Vertrouwen in de bruikleenemer, maar ook vertrouwen in de eigen collega's en zelfvertrouwen om een risico te durven nemen. Bij een museale organisatie kun je ver-

trouwen op een bepaalde professionele ervaring. Bij een onbekende of niet-professionele organisatie moet je dat vertrouwen opbouwen en onderhouden. Het begint bij de intake, de kennismaking, en omvat begeleiding van de selectie van geschikte objecten, overleg over eventuele aanpassingen van de omgeving, richtlijnen voor plaatsing en onderhoud van de objecten. Dat vergt vaak meer tijd dan de daadwerkelijke afhandeling van de bruikleen, maar voor de Rijksdienst is die tijdinvestering over het algemeen de moeite meer dan waard.

Aandachtspunten

Een goede match – advies over keuze

Het grootste verschil tussen museale en niet-museale bruiklenen is de tijd die in de voorbereiding zit. Het proces en de afwegingen zijn hetzelfde maar de wederzijdse kennismaking, selectie van geschikte objecten, bespreking van mogelijkheden en het geschikt maken van de omgeving vergen veel meer tijd en inspanning. Dat is niet erg, maar iedereen moet er wel rekening mee houden in de planning. Zeker wanneer je maatwerk wilt leveren, is advies bij de selectie van object(en) heel belangrijk maar ook een mooi samenspel.

Veiligheid

Ongeacht wie de bruikleennemer is, hij of zij neemt de verantwoordelijkheid op zich ervoor te zorgen dat de objecten in goede staat zijn en blijven. In de bruikleenovereenkomst zijn de afspraken en verplichtingen vastgelegd. Zo moet de bruikleennemer de objecten tegen brand, inbraak, diefstal, vermissing of beschadiging beveiligen. Ook moet hij/zij schade bij ons melden en mag de schade nooit op eigen houtje herstellen.

Onderhoud en monitoring

Vaak is de uitdaging bij een niet-museale bruikleen niet zozeer de ongebruikelijke locatie maar de organisatie. Het object komt in een omgeving waar medewerkers en bezoekers zich vaak niet realiseren dat het om 'kunst' gaat, laat staan dat het een bruikleen van iemand anders is. Ze zijn ook niet getraind in de omgang met objecten. Ook al staat er in de bruikleenovereenkomst dat de bruikleennemer objecten niet zonder toestemming mag verplaatsen, in de praktijk gebeurt het vaak toch. Zo kan het zelfs voorkomen dat een ambtenaar bij zijn vertrek het schilderij op zijn kamer, waaraan hij na veertig jaar zo is gehecht, meekrijgt als afscheidscadeau. Labels en stickers gaan verloren

of worden totaal genegeerd. En wanneer de contactpersoon wisselt of vertrekt, is het onduidelijk wie verantwoordelijk is voor de bruikleen. Dat is bij uitstek de situatie waarin objecten zoekraken. Eerst verplaatst, dan naar de kelder en ten slotte in een container. Maar ook de goedbedoelde schoonmaak met een plumeau die een flinke kras in een schilderij achterlaat, komt geregeld voor. Ook al geven we een objectbeschrijving en uitleg over onderhoud van objecten mee, die kennis gaat een eigen leven leiden en verdwijnt als medewerkers vertrekken. Al die situaties vragen om onderhoud van de relatie, een regelmatig contact met de bruikleennemer. Net als een monitoring van de situatie en conditie van de objecten. De Rijksdienst kan niet steeds overall langs voor controle. Voor ons zou het een oplossing zijn om met regelmaat een foto van het object op locatie aan te vragen of een lokale restaurator in de arm te nemen voor een conditie-opname.

Kort of lang

Kortdurende bruiklenen, van een paar weken tot een paar maanden, vormen over het algemeen niet zo'n groot risico. De periode is kort genoeg om het zicht op de bruikleen te houden. De grootste uitdagingen zijn de langdurige bruiklenen. Dan kunnen contactpersonen vertrekken, contracten verdwijnen en kennis kan verloren gaan.

Verzekeren

Om de verzekeringskosten zo laag mogelijk te houden, zijn geregistreerde musea niet verplicht de objecten in huis te verzekeren. Het Rijk neemt het risico van waardeverlies of algeheel verlies van een object voor eigen rekening. Ook in andere gevallen kan de Rijksdienst van de verzekeringsplicht voor de bruikleen afzien. Objecten zijn vaak onvervangbaar en we zien liever dat bruikleennemers structureel geld uitgeven aan een betere beveiliging dan aan incidentele verzekeringspremies. Herstel van schade aan een object komt wél voor rekening van de bruikleennemer – die zich daartegen kan verzekeren als hij het risico te groot vindt.

Kosten

Aan alle bruiklenen zijn kosten verbonden voor presentabel maken, transport en installatie. Voor bruiklenen van objecten die 'bruikleenklaar' zijn, gelden vooralsnog vaste tarieven. Bij nog te restaureren objecten uit het depot vindt overleg plaats over de kosten. Het transport, eventuele installatie en onderhoud van de bruikleen zijn voor rekening van de bruikleennemer.

Tools en praktische informatie

Besluitvormingsproces en afwegingen

Het besluitvormingsproces

Voor alle bruiklenen bestaat een proces van vier fasen met elk hun eigen afwegingen om tot een 'go/no-go'-beslissing te komen.

- 1 Situatie en context
- 2 Meerwaarde van de bruikleen
- 3 Risico's, benodigde maatregelen en kosten
- 4 Uitvoering, administratie en controle

Omdat het hier om aspecten als waarde, conditie, logistiek en administratie gaat, wordt het proces met de verschillende deskundigen in het bruikleenoverleg doorlopen.

Fase 1. Situatie en context

Bij een aanvraag gaat de Rijksdienst allereerst na of die aansluit bij de criteria 'voor publiek toegankelijk' en 'reputatie'. De Rijkscollectie is publiek eigendom en in lijn met het beleid van de minister van OCW moet die toegankelijk zijn voor zoveel mogelijk mensen. Context, locatie of organisatie van de bruikleennemer mogen het debat stimuleren, maar mogen geen risico op reputatieschade voor het Rijk vormen. Vervolgens kijken de medewerkers of het gevraagde object past in de geboden omgeving voor het gewenste gebruik. De indeling van de collectie in de vier 'wat past waar'-segmenten helpt bij een snelle beoordeling (zie tabel pagina 9). Daarbij tellen overwegingen als: wie is de aanvrager, om welke objecten gaat het, het aantal objecten, hoe en waar worden ze gebruikt, wat is het formaat en gewicht van de objecten. Verder speelt mee of het object hanteerbaar is, op transport kan, exposabel is of gebruikt kan worden. Moet het worden ingelijst, heeft het een cosmetische of een verstevigende behandeling nodig? Daar zijn mogelijk kosten mee gemoeid die worden besproken. Dit is het eerste 'go/no-go'-moment. Een 'go' zal meestal gepaard gaan met een 'mits...', daar wordt in fase 3 verder naar gekeken. Bij een 'no-go' bestaat de mogelijkheid om een beter passend object aan te bieden.

Fase 2. Meerwaarde van de bruikleen

Als er geen principiële of praktische bezwaren tegen de bruikleen zijn, bepaalt de Rijksdienst of de bruikleen meerwaarde oplevert – in principe geldt dat voor elk object dat het depot verlaat. De bruikleennemer zal ook baat hebben bij de bruikleen anders zou die er niet aan beginnen. Met in het achterhoofd de huidige waardering van het aangevraagde object en de locatie moeten beide partijen die meerwaarde nauwkeurig onder woorden brengen. Uiteindelijk moeten baten namelijk opwegen tegen de kosten, de te leveren inspanning om de bruikleen te realiseren moet ‘het waard zijn’. Om de huidige waarden en de meerwaarde te beargumenteren, gebruikt de Rijksdienst de criteria en het ontwikkelpotentieel die zijn beschreven in *Op de museale weegschaal* (zie *Beoordelings- en waarderingschecklist* pagina 16).

Dit is het tweede ‘go/no-go’-moment. Als zo al duidelijk is dat de meerwaarde te gering is voor de te leveren inspanning, dan is de bruikleen niet aantrekkelijk. Maar met een ‘we willen het graag’-mentaliteit zijn er meestal wel argumenten voor een ‘go’ te vinden.

Fase 3. Risico’s, benodigde maatregelen en kosten

In de derde fase gaat het om de risico’s van de bruikleen. Is de kans op waardeverlies acceptabel of zijn er extra beschermingsmaatregelen nodig? Het gewenste beschermingsniveau voor de waarde en kwetsbaarheid van het object wordt vergeleken met het geboden beschermingsniveau en de bedreigingen op de locatie. Daarbij gebruikt de Rijksdienst de tien schadefactoren uit *Risicomanagement voor collecties* en de tabellen van de beschermingsniveaus. Er is overleg met de bruikleennemer die er zelf voor moet zorgen dat het gevraagde beschermingsniveau wordt gehaald. Als extra maatregelen nodig zijn, zijn die dan ook mogelijk en haalbaar? De kosten voor extra bescherming of het te accepteren (rest)risico moeten in een juiste verhouding tot de meerwaarde uit fase 2 staan.

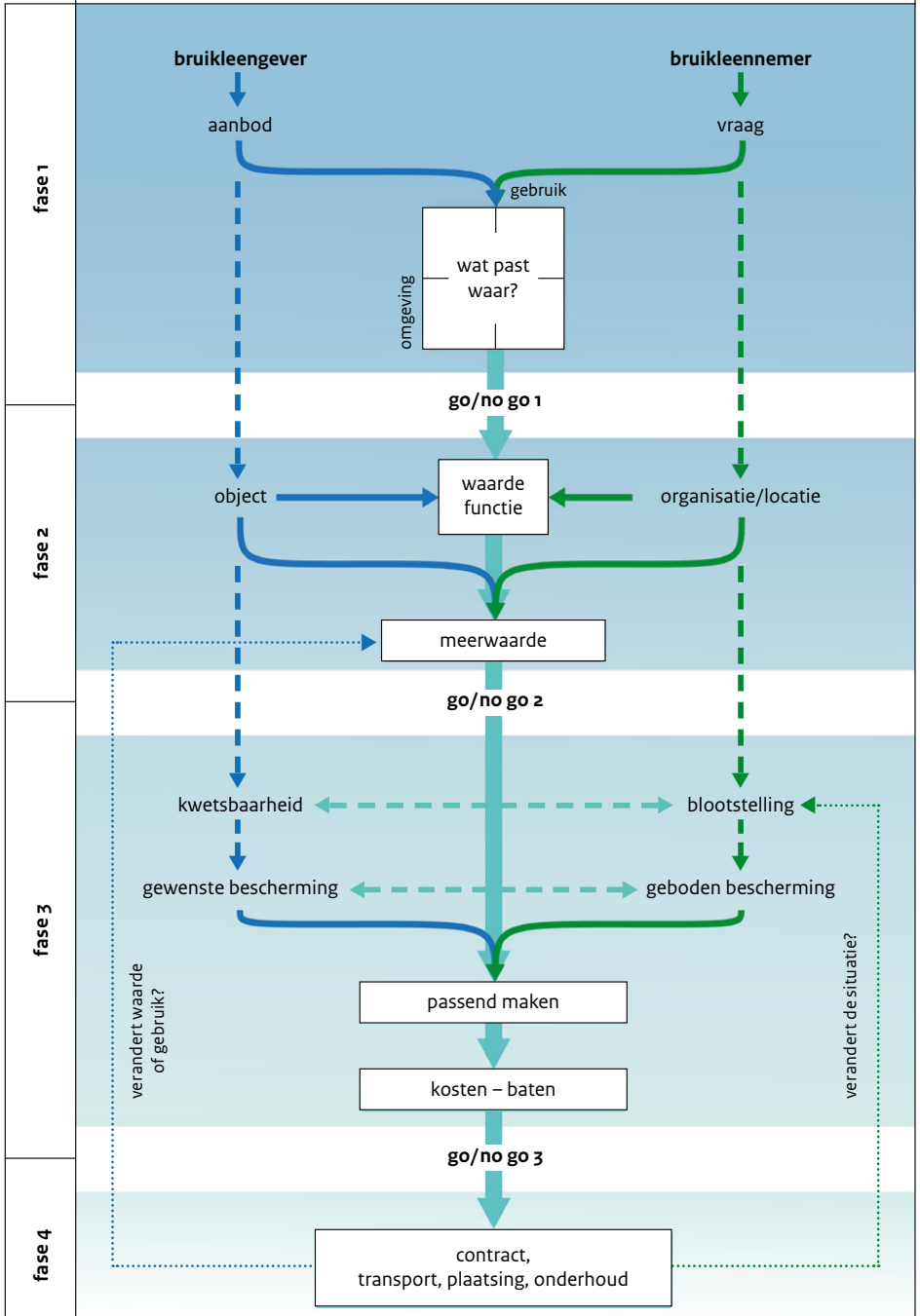
Fase 4. Uitvoering, administratie en controle

Uiteindelijk komt de bruikleen in het traject van administratie, transport, plaatsing, onderhoud en controle. Het contract wordt opgemaakt, met afspraken over kosten. Als een object niet presentabel is en de bruikleennemer de kosten niet kan dragen, dan kan een vergelijkbaar presentabel werk in het depot uitkomst bieden. De Rijksdienst eist geen verzekering voor diefstal of verlies – dat moet met een adequate bescherming ter plekke afgedekt zijn. De bruikleennemer is wél aansprakelijk voor de kosten voor herstel van schade. Bij nieuwe bruikleennemers verzorgt de Rijksdienst zelf het transport en

de plaatsing. De objecten gaan vergezeld van informatie over het object en over de omgang ermee (zie *Doen of laten?* en *Met zachte hand*). Bij vertrouwde bruikleennemers volstaan de voorwaarden uit het bruikleencontract. Vaak zijn foto's van de locatie en het object op locatie ter controle genoeg.

Dit is de fase die voor de beperking van dissociatierisico's, zoals verplaatsing en verlies, cruciaal is. Bij kortdurende bruiklenen is dat risico te overzien. Bij langdurige bruiklenen volgen er afspraken over onderhoud en controle van zowel de fysieke conditie van het object, de omgeving als de situatie en de meerwaarde. Een bruikleen voor een vaste opstelling kan zijn betekenis verliezen als de opstelling verandert. Als het object vervolgens bij de bruiklener in een depot verdwijnt, verliest het zijn betekenis en zichtbaarheid. De organisatie en omgeving kunnen veranderen doordat de contactpersoon vertrekt, de locatie wordt verbouwd, organisaties veranderen, fuseren of splitsen.

Algemeen besluitvormingsproces voor bruiklenen

Beoordelings- en waarderingschecklist

Onderstaande criteria en vragen helpen om in fase 2 van het besluitvormingsproces te beargumenteren waarin de meerwaarde schuilt en hoe groot die is, bijvoorbeeld in termen van laag, middel, hoog (zie *Op de museale weegschaal*).

	beoordelings- en waarderingscriteria	huidig oordeel	hulpvragen	meerwaarde
kenmerken	toestand staat, conditie, intactheid, materiële authenticiteit, materiële integriteit		Wordt het object op kosten van de bruikleennemer gerestaureerd?	
	ensemble intactheid, compleetheid, eenheid, samenhang, conceptuele integriteit, conceptuele authenticiteit, contextuele authenticiteit		Past het object in een ensemble? Is er een band tussen object en andere objecten op locatie? Worden object en omgeving wederzijds verrijkt door hun samenhang? Is er een band tussen object en locatie? Verrijking door passende context? Wordt het object gebruikt waarvoor het is bedoeld?	
	herkomst documentatie, levensverhaal, biografie, bron, provenance, betrouwbaar, authentieke inhoud		Wordt er informatie aan het object toegevoegd door de bruikleen? Is er een aanleiding voor onderzoek aan de collectie? Biedt de bruikleen de kans om verhalen aan te vullen?	
	zeldzaamheid en representatie uniciteit, voorbeeldwaarde, prototype, type-exemplaar		Is het object representatief voor de locatie? Biedt de omgeving het object de kans zich als representatief te tonen? Blijkt uit de aanvraag hoe zeldzaam het object is?	
cult.hist. waarden	historisch biografisch, getuigenis, associatie, herdenking		Wordt de associatie met persoon, plaats, gebeurtenis, stroming etc. versterkt? Kan de omgeving het historische verhaal van het object verrijken?	

	beoordelings- en waarderingscriteria	huidig oordeel	hulpvragen	meer- waarde
cultuurhistorische waarden	artistiek ontwerp, stijl, originaliteit, vakmanschap, makelij, decoratie		Komt de artistieke kwaliteit van het object beter tot zijn recht? Leidt zichtbaarheid tot statusverhoging van het object? Verhoogt de reputatie van de bruikleennemer de status van object en/of maker?	
	informatie studie, onderzoek, wetenschap, referentie, controleerbaarheid, archief, administratief, documentatie, getuigenis, bewijs		Kan er meer met de informatie worden gedaan? Kan de omgeving informatie toevoegen? Wordt het object uitgeleend voor onderzoek? Belicht de bruikleen een ondergewaardeerd aspect van het object?	
sociaal-maatsch. waarden	maatschappelijk sociaal, spiritueel, religieus, politiek, symbool, gemeenschap, identiteit		Versterkt de omgeving de actuele band met een specifieke groep of gemeenschap?	
	beleving emotie, zintuiglijk, esthetisch, associatief		Verrijkt het object de beleving van de omgeving, andersom of allebei?	
bruikbaarheid en gebruikswaarde	museaal/archivaal publiekswaarde, raadpleging, presentatie, educatie, onderzoek		Krijgt het object een hogere publiekswaarde door toegenomen zichtbaarheid? Kwaliteit of kwantiteit van het publiek?	
	economisch bedrijfskapitaal, financieel, PR, spin-off, toeristisch, reputatie, bedrijfskapitaal		Verhoogt de bruikleen de reputatie van de organisatie? Fungeert het object als visitekaartje voor organisatie of Rijk? Levert de bruikleen inkomsten op? Kan de bruikleennemer als sponsor worden geworven? Investering in vrouwen en samenwerking voor de lange termijn?	

Beschermingsniveaus

Schadefactoren en bescherming

Voor elk van de tien schadefactoren (zie: *Risicomanagement voor collecties*) kunnen beschermende maatregelen worden getroffen, variërend van eenvoudig tot uitgebreid. Een combinatie van maatregelen geeft een bepaald beschermingsniveau. Door na te gaan welke maatregelen er bij de bruikleennemer zijn getroffen, kan voor elke schadefactor het geboden niveau worden bepaald. Dat kan in fase 3 van het besluitvormingsproces worden vergeleken met het gewenste niveau om te zien of en waar aanpassingen nodig zijn. In de beschermingsniveautabellen zijn voor elke schadefactor vijf niveaus onderscheiden op basis van prestatie of getroffen maatregelen. De maatregelen zijn slechts voorbeelden. Gelijkwaardige maatregelen, die dezelfde prestatie leveren, kunnen hetzelfde niveau bereiken. Voor de typering van de niveaus is gebruik gemaakt van beschikbare indelingen uit de conserveringsliteratuur en beveiligingsklassen. Elk niveau hoger voegt iets toe aan de lagere niveaus. Dus elke kolom heeft alles in de kolommen links ervan of iets gelijkwaardigs. De zwakste schakel bepaalt uiteindelijk het niveau.

Gewenst beschermingsniveau

Het gewenste beschermingsniveau wordt bepaald op grond van de waarde en kwetsbaarheid van het object. Bij de waarde kijken we naar de taxatiewaarde als algemene weerspiegeling van onderliggende waarden, zoals verwerking van kostbare materialen en de cultuur-historische waarde (zie *Op de museale weegschaal*). De kwetsbaarheid van objecten hangt af van de gebruikte materialen, de constructie en de vormgeving. Gekleurd werk op papier, textiel en kleurenfoto's zijn gevoelig voor licht, poreuze oppervlakken van gips en kalk zijn dat voor stof en vuil, metalen voor zure vingerafdrukken, holle objecten met uitstekende delen zijn kwetsbaar bij hanteren, stoten en vallen en goud is aantrekkelijk voor dieven. Ter ondersteuning bestaat de kwetsbaarheidschecklist (pagina 23). De kwetsbaarheidstabel (pagina 25) geeft een indicatie voor de kwetsbaarheid van verschillende objecttypen uit de Rijkscollectie. De beoordeling geldt voor grofweg 80% van de objecten binnen een type, er zullen altijd uitzonderingen op de algemene regel zijn, bijvoorbeeld omdat de toestand van het object medebepalend is. Die uitzonderingen blijken bij het doornemen van de checklist. Over het algemeen zal gelden dat voor een lage waarde en kwetsbaarheid een laag beschermingsniveau voldoende is, maar objecten met een hoge waarde of kwetsbaarheid vereisen een goed tot hoog beschermingsniveau voor een of meer schadefactoren.

Geboden beschermingsniveau

Aan de hand van de beschermingsniveautabellen en het *facility report* of een bezoek op locatie kunnen we voor elk van de schadefactoren de getroffen maatregelen in kaart brengen en het geboden beschermingsniveau bepalen. Hoe hoger het beschermingsniveau, des te lager de blootstelling van objecten aan de betreffende schadefactor en des te kleiner het risico. De omgeving waarin het object terecht komt, kan in een aantal algemene situaties worden samengevat, waarbij de mate van professionaliteit van de organisatie en de toegankelijkheid van het publiek een indicatie vormen voor de zorg en het beschermingsniveau dat mag worden verwacht. Bij een professionele, museale locatie is een goed tot hoog beschermingsniveau voor alle schadefactoren de verwachting. In een overheidsgebouw zal de bescherming van gebouw en mens tegen een brand goed zijn en is ook het risico voor de objecten laag. Op die locaties wordt de temperatuur echter op menselijk comfort ingesteld wat een klimaatrisico voor objecten kan opleveren. Van een bewuste omgang met de objecten zal sowieso minder sprake zijn. Per schadefactor kan een omgeving van de algemene situatie afwijken (zie *Bruikleenomgevingen en blootstelling* pagina 22).

19

Is de bescherming goed genoeg?

Uiteindelijk is de vraag of de te verwachten blootstelling aan schadefactoren acceptabel is. Dat is het geval als er geen bronnen zijn of zolang het geboden beschermingsniveau gelijk of hoger is dan het gewenste niveau. Als dat niet zo is, moet de omgeving worden aangepast of kan er misschien een minder kwetsbaar object worden uitgeleend.

Beschermingsniveaus voor ongedierte						
		laag	matig	middel	goed	hoog
prestatie		Geen speciale aandacht voor ongedierte Aanzienlijk verlies van gevoelig materiaal verwacht in 1-10 jaar	Geringe aandacht voor ongedierte Aanzienlijk verlies van gevoelig materiaal verwacht in 10-30 jaar.	Klein aantal medewerkers is zich bewust van het aantastingsrisico Aanzienlijk verlies van gevoelig materiaal verwacht in 30-100 jaar	Collectiemedewerkers zijn zich bewust van het aantastingsrisico Aanzienlijk verlies van gevoelig materiaal verwacht in meer dan 100 jaar	Medewerkers Collecties en Faciliteiten houden het aantastingsrisico actief laag Beperkt verlies van gevoelig materiaal verwacht in meer dan 100 jaar
	van buiten tot object	Geen barrières Ongedierte kan ongehinderd binnenkomen	Eén grove barrière Eén fysieke of één procedurele barrière voor grotere (knaag) dieren	Eén barrière plus beperkte inspectie Eén fysieke of één procedurele barrière voor grote en kleine dieren	Twee barrières plus inspectie Eén fysieke barrière en een procedurele barrière voor grote en kleine dieren	Twee barrières plus inspectie Eén fysieke barrière en een procedurele barrière voor grote en kleine dieren

	laag	matig	middel	goed	hoog
fysiek: gebouw of ruimte	Geen maatregelen ter versterking van fysieke barrières; Gaten in buiten- en binnenmuren	Grote openingen in de buitenmuren zijn gedicht zodat knaagdieren niet binnen kunnen komen	Grote en meeste kleine openingen in de buitenmuren zijn gedicht zodat knaagdieren en insecten soms binnen kunnen komen; Ramen soms open zonder hor	Grote en kleine openingen in de buitenmuren zijn gedicht zodat knaagdieren en insecten niet binnen kunnen komen; Horren voor open ramen	Grote en kleine openingen in de buitenmuren zijn gedicht zodat knaagdieren en insecten niet binnen kunnen komen; Horren voor open ramen; Dubbele of draaideuren
fysiek: object	Geen maatregelen versterking fysieke barrières rondom object	Zodanig opgesteld of verpakt dat knaagdieren er niet bij kunnen	Objecten verpakt, kleine kieren in kasten of vitrines	Objecten verpakt, sluitende kasten of vitrines	Objecten verpakt, in dichte kasten of vitrines
procedure: binnenkomst	Geen inspectie; Geen quarantaine	Inspectie op knaagdieren bij binnenkomst van objecten; Geen quarantaine	Inspectie op alle dieren bij binnenkomst van objecten; Geen quarantaine	Algemene inspectie bij binnenkomst van objecten; Verdachte objecten apart verpakt als isolatie maar geen quarantaineruimte	Algemene inspectie door deskundige bij binnenkomst van alle objecten en materialen; Verdachte objecten apart in quarantaineruimte
detectie	Ongedierte of schade geconstateerd bij toeval of bij gebruik van collectie	Ongedierte of schade geconstateerd bij toeval of bij gebruik van collectie	Paar maal per jaar visuele inspectie van de ruimtes	Regelmatig visuele inspecties en eenvoudige monitoring met vallen, 2x per jaar controle met registratie in logboek	Regelmatig visuele inspecties en deegelijke monitoring met vallen, 3-4x per jaar controle met identificatie en registratie in logboek of database
procedures	Huishoudelijke schoonmaak; Ad hoc onderhoud gebouw	Huishoudelijke schoonmaak; Ad hoc onderhoud gebouw	Aangewezen medewerker voor de aanpak van problemen met ongedierte; Regelmatige schoonmaak; Noodzakelijk onderhoud gebouw	Basis IPM-geïntegreerde aanpak van ongedierte volgt principes; Verantwoordelijke met IPM taak; Wekelijkse/dagelijkse schoonmaak; Dagelijks afvoer van afval; Meerjarenonderhoudsplan gebouw	IPM-geïntegreerde aanpak van ongedierte volgens vastgelegde procedure, geïntegreerd met andere activiteiten; IPM-coördinator in functieomschrijving; Dagelijkse schoonmaak en afvoer van afval; Actieve rol schoonmakers bij detectie; Professioneel, gepland gebouwonderhoud
bestrijding	Reactief bestrijden; Ad hoc op basis van advies van externe deskundigen; Buitenshuis behandelen	Reactief bestrijden; Ad hoc op basis van advies van externe deskundigen; Buitenshuis behandelen	Reactief bestrijden; Ad hoc op basis van advies van externe deskundigen; Buitenshuis behandelen	Eventueel preventieve behandeling van ruimte of objecten; Gepland, naar eigen inzicht, met hulp externe deskundigen indien nodig; Eenvoudige behandeling kan in eigen huis	Eventueel preventieve behandeling van ruimte of objecten; Gepland, naar eigen inzicht, voor speciale gevallen wordt hulp van externe deskundigen ingeroepen; Behandeling kan in eigen huis

Bruikleenomgevingen, verwachte beschermingsniveaus en blootstelling

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de verschillende bruikleenomgevingen en het beschermingsniveau voor de tien schadefactoren dat daar over het algemeen kan worden verwacht. De tabel is opgesteld op basis van de ervaringen van de Rijksdienst en is slechts een indicatie. Voor elke situatie kan aan de hand van de beschermingsniveautabellen voor elke schadefactor worden bepaald wat het daadwerkelijke niveau is. Soms is dat beter, soms slechter.

Van geregistreeerde musea is te verwachten dat ze passende maatregelen hebben getroffen om voor elke schadefactor een goed tot hoog beschermingsniveau te bieden. In niet-geregistreeerde musea is het beschermingsniveau over de hele linie wat lager, van middel tot goed. Vanwege de publieksfunctie is de bescherming tegen brand goed, maar klimaatcontrole ontbreekt veelal. Voor beide omgevingen geldt dat de toegang beperkt is tot medewerkers en bezoekers die in de objecten geïnteresseerd zijn en daar meestal een kaartje voor kopen. In de niet-museale omgeving komen medewerkers en bezoekers met een ander doel. Soms is de toegang beperkt en moet men eerst langs een receptie. De ruimte kan ook publiek toegankelijk zijn. Bescherming tegen de schadefactoren is dan vooral afgestemd op mensen en de inboedel, bijvoorbeeld kantoorinrichting en apparatuur. De risico's van brand en inbraak zijn vrij laag. Gelegenheidsdiefstal en interne diefstal hebben een iets hoger risico. Omdat de temperatuur in deze omgeving op menselijk comfort is afgestemd, kunnen klimaatrisico's toenemen bij objecten die gevoelig zijn voor bijvoorbeeld een lage relatieve luchtvochtigheid. Wanneer de medewerkers en bezoekers niet bewust met de objecten bezig zijn, is het risico op fysieke schade door stoten, vallen en verkeerd hanteren groot. Net als de risico's van verontreiniging met stof of vuil en dissociatie wanneer een object van de radar verdwijnt door een ongeregistreeerde verplaatsing, of bij het verlies van z'n etiket. In openbaar toegankelijke binnenruimten is veel minder controle en is de blootstelling aan de schadefactoren over de hele linie hoger. Behalve voor brand, want mens en inboedel worden nog altijd meer of minder beschermd. Hoe meer mensen, des te beter. Buiten is de blootstelling aan alle schadefactoren hoog, omdat er dan ook andere bronnen zijn. Fysieke krachten door menselijk handelen betekent in de tuin van een ambassade misschien een middelgroot risico, storm en omwaaierende bomen kunnen echter enorme schade veroorzaken. Voor buitenlocaties worden dan ook objecten met een lage kwetsbaarheid geselecteerd.

= hoog beschermingsniveau, professionele organisatie, lage blootstelling
 = goed beschermingsniveau, (semi) professionele organisatie, lage blootstelling
 = gemiddeld beschermingsniveau, enige aandacht, blootstelling zoals thuis

= matig beschermingsniveau, blootstelling hoger dan thuis
 = laag beschermingsniveau, hoge blootstelling, nauwelijks maatregelen
 = geen bescherming, mogelijk heel hoge blootstelling

omgeving		type	toegang	omschrijving	voorbeeld	fysieke krachten	brand	ongedierte	water	dieven & vandalen	verontreiniging	licht/UV/IR	onjuiste RV	onjuiste temp.	dissociatie
museaal	geregistreerd		beperkt	professionele organisatie professionele collectiezorg gecontroleerde omgeving bewust publiek	rijksmusea stedelijke musea gemeentemusea kasteelmuseum										
	niet-geregistreerd		beperkt	semiprofessioneel, met vrijwilligers liefdevolle collectiezorg beperkt gecontroleerde omgeving bewust publiek	amateurmuseum historisch huis										
niet-museaal			beperkt	non-professionele organisatie standaard onderhoud en schoonmaak beperkt gecontroleerde omgeving publiek met bezoekredes	overheidsgebouw, am- bassade, gemeentehuis, kerk, particulier, Hendrick de Keyser, kantoor- gebouw, erfgoedhuis										
			openbaar	non-professionele organisatie standaard onderhoud en schoonmaak ongecontroleerde omgeving algemeen publiek	station, cultureel centrum, ziekenhuis, school, universiteit, hal, café										
museaal	al dan niet geregistreerd		beperkt	(semi) prof. organisatie, professionele, liefdevolle collectiezorg, ongecontro- leerde omgeving, bewust publiek	beeldtuin										
			beperkt	non-prof. organisatie, standaard, onderhoud en schoonmaak, on- gecontroleerde omgeving, publiek met bezoekredes	tuin van ambassade										
niet-museaal			openbaar	non-prof. organisatie, standaard onderhoud en schoonmaak, ongecon- troleerde omgeving, algemeen publiek	park, plein										
						binnen									
									buiten						

Kwetsbaarheid

Om in fase 3 van het besluitvormingsproces de kwetsbaarheid van de bruikleenobjecten te bepalen en het gewenste beschermingsniveau te definiëren, zijn er twee hulpmiddelen: de kwetsbaarheidschecklist en de kwetsbaarheidstabel.

Kwetsbaarheidschecklist

Onderstaande voorbeelden helpen om te bepalen hoe kwetsbaar een object voor elke schadefactor is in termen van laag, middel en hoog. Het is handig om eerst de uitersten voor hoog en laag in gedachten te hebben en dan naar het eigen object te kijken. Een aquarel heeft een hoge kwetsbaarheid voor water, een gouden ring een lage. De gouden ring is echter een hebbedingetje en heeft een hoge kwetsbaarheid voor diefstal. Een gietijzeren sculptuur van 700 kg neem je niet zomaar mee. Die kan wel weer een hoge kwetsbaarheid voor vandalisme hebben, zeker wanneer het een provocerende voorstelling is. Een wassen beeld heeft een hoge kwetsbaarheid voor een te hoge temperatuur waardoor de was zacht wordt en kan vervormen. Een keramieken vaas heeft een lage kwetsbaarheid voor licht.

schadefactor	voorbeeldscenario's	kwetsbaarheid
fysieke krachten	breuk door stoten en (om)vallen (tijdens hanteren) breuk door val van ondeugdelijk ophangstelsysteem breuk van onderdeel van object door gebruik (stoelpoot) krassen op object door er langs te schuren slijtage door gebruik (over tapijt lopen en stofzuigen) krassen en breuk door onjuiste schoonmaak	
water	kringen op object door morsen van water object nat geworden door schoonmaak met water object nat geworden door lekkage waterschade na brand	
brand	lamp/kaars/sigaret veroorzaakt schroeiplek object beschadigd door brand in ruimte of gebouw rook- en roetschade door brand in de buurt object gesmolten door warmte van brand	
dieven & vandalen	object wordt gestolen (kleine bronzen) object wordt 'geleend' (mee naar huis genomen) moedwillige krassen met pen of mes op object onderdelen van object afgebroken door balorigheid	

schadefactor	voorbeeldscenario's	kwetsbaarheid
ongedierte	knaagschade aan object door muizen of ratten object bevuild door vogels of huisdieren object aangetast door insecten	
veront- reiniging	morsen van vloeistoffen (drank) geeft vlekken vaste stoffen (voedsel, afval) op, in of onder object vieze of bijtende vingerafdrukken op oppervlak stof op en in oppervlak aanloop of corrosie door luchtverontreiniging (in/extern) verkleuring door verkeerd schoonmaakmiddel (Pledge) onjuiste restauratiebehandeling	
licht, UV- & IR-straling	verkleuren en/of vergaan door opvallend zonlicht verbleken en/of vergelen door invallend daglicht verbleken door kunstlicht opwarming door belichting	
onjuiste RV	te lage RV leidt tot uitdrogen en barsten (panelen) te hoge RV veroorzaakt schimmelgroei (achter object) te grote RV-fluctuaties veroorzaken barsten in object	
onjuiste temperatuur	te hoge temp maakt materialen zacht te hoge temp geeft versnelde afbraak te grote temperatuurfluctuaties leiden via RV tot barsten in object	
dissociatie	onderdelen van objecten raken los van elkaar en zoek objecten worden zonder registratie verplaatst objecten worden mee naar huis genomen bij pensionering of vertrek	

Kwetsbaarheidstabel

Deze tabel geeft een overzicht van de verschillende type objecten in de collectie die de Rijksdienst beheert met een beoordeling van de meest voorkomende kwetsbaarheid voor elk type in laag, middel en hoog.

RCE Focuscollectie		schadefactoren									
Type object		fysieke krachten	water	brand	dieven & vandalen	ongedierde	veront-reiniging	licht/UV/IR	onjuiste RV	onjuiste temp	dissociatie
meubelen	antiek – hout	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
	antiek – gestoffeerd	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
	modern – hout	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
	modern – metaal	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
	modern – kunststof	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
	modern – gestoffeerd	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
glas & keramiek	voorwerpen toegepast	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
	glas-in-lood	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
werken op papier	tekening & prent – z/w	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
	tekening & prent – kleur	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
	pastels	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
	foto – afdruk z/w	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
	foto – afdruk kleur	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
schilderijen	oud – paneel	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
	oud – doek	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
	oud – lijsten	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
	modern – doek	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
	modern – divers	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
sculptuur	metaal – brons, klein	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
	metaal – brons, groot	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
	metaal – geen brons, klein	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
	metaal – geen brons, groot	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
	hout – klein	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
	hout – polychroom	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
	hout – groot	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
	kunststof – klein	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
	kunststof – groot	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
	keramiek, aardewerk	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
	steen	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
modern & gemengd materiaal	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	
moderne kunst	media – video, film	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
	assemblages – gem.tech.	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
	installaties	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
textiel	vloertapijten	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
	wandtapijten, gordijnen	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
divers	interieuraccessoires	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
	metaal – gebruiksvoorwerpen	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
	boeken	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■

= lage kwetsbaarheid

= gemiddelde kwetsbaarheid

= hoge kwetsbaarheid

Vertrouwen

Vertrouwen in jezelf en de ander

Bruiklenen is een kwestie van vertrouwen. Je draagt je object tijdelijk over aan iemand anders en wilt dat die er voorzichtig mee omgaat. Bij een museale bruikleen aan een organisatie die in eigen huis voor objecten van vergelijkbare waarde zorgt, vertrouw je op hun professionaliteit. Het wordt al spannender als er een verschil in professionaliteit en waarde in eigen huis is. Bij een niet-museale bruikleennemer is de professionaliteit minder vanzelfsprekend. Daar begint het bij de bruikleengever met zelfvertrouwen. Je gaat als collectie beherende organisatie bewust een bepaald risico aan. Dat vergt durf en daarvoor moet je vertrouwen in je eigen beslissingen hebben, vertrouwen in je eigen professionele kennis en risicobeoordeling én vertrouwen in je collega's. Daarnaast moet je een vertrouwensrelatie opbouwen met de bruikleennemer.

Relatie opbouwen en onderhouden

Uitlenen aan niet-museale organisaties, zeker als dat onbekenden zijn, vergt een forse investering in de kennismaking en opbouw van een vertrouwensrelatie. Je moet elkaars intenties en ambities leren kennen, verwachtingen over en weer uitspreken, elkaars kant van het verhaal en de zorgen begrijpen, het kennisniveau, de professionaliteit en zorgvuldigheid inschatten. Bij de Rijksdienst is dat misschien wel de belangrijkste taak van de medewerkers van de Bruikleenservice. Zij hebben door de jaren heen veel ervaring opgebouwd die niet in detail te beschrijven is, maar een aantal algemene adviezen zijn er natuurlijk wel.

Kennismaken

Belangrijk is dat alle betrokkenen (vooral de bruikleengever en -nemer) elkaar in levenden lijve ontmoeten. Bespreek open en eerlijk wat iedereen wil, belangrijk vindt, wat iedereen weet en niet weet – gebrek aan kennis en professionaliteit kan worden omzeild zolang het onderkend wordt. Spreek ook verwachtingen naar elkaar uit en ga daarbij steeds uit van kansen en mogelijkheden in plaats van beren op de weg.

Samenwerken

Breng samen de situatie op locatie in kaart en bespreek of en hoe de objecten in die situatie passen en gebruikt worden. Praat over mogelijkheden, zorgen en angsten, respecteer elkaars belangen en stel de

gedeelde belangen vast – straal daarbij uit dat je de bruikleennemer wilt helpen bij de realisatie van de bruikleen. Maak samen een (aan-gepaste) selectie van objecten die passen bij de situatie.

Informereren

Vertel de bruikleennemer over de herkomst of achtergrond van de objecten. Bespreek samen wat er moet worden gedaan om ze bruikbaar te maken en breng een bezoek aan het restauratieatelier om te zien wat daarvoor nodig is. Neem de kosten door die gemoeid zijn met het bruikbaar maken en overleg over wie die op zich neemt. Heb het over de omgang met de objecten, de ‘do’s & don’ts’, en investeer zo nodig in de kennisvermeerdering van de bruikleennemer.

Overbrengen

Ruim tijd in om het vertrouwen in de bruikleennemer over te brengen op collega’s, zo kweek je enthousiasme voor de bruikleen in de eigen organisatie.

Afspreken

Maak duidelijke afspraken en kom die altijd na. Weet bovendien wie de contactpersonen zijn en steek energie in een tijdige overdracht van vertrouwen.

Onderhouden

Voer regelmatig conditiesprekken tijdens de bruikleenperiode en zorg dat je doorlopend een aanspreekpunt voor de bruikleennemer bent.

Vertrouwen, waarde en beschermingsniveau

Het vertrouwen in een bruikleennemer is gekoppeld aan de waarde van de objecten die deze al in beheer heeft. Dat geeft op zijn beurt een indicatie voor het beschermingsniveau dat je als bruikleengever mag verwachten. Als vuistregel kan het volgende tabelletje worden gebruikt.

veel te laag	te laag	voldoende	goed	prima
waarde van de algemene inboedel van de bruikleennemer is veel lager dan die van het geleende object	waarde van de algemene inboedel van de bruikleennemer is lager dan die van het geleende object	waarde van de algemene inboedel van de bruikleennemer is gelijk aan die van het geleende object	waarde van de topstukken uit de collectie van de bruikleennemer is gelijk aan die van het geleende object	waarde van de kerncollectie van de bruikleennemer is gelijk aan die van het geleende object

‘Kunst zoekt plek’

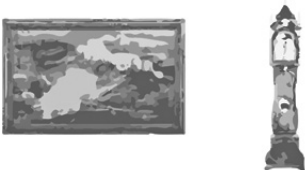
Doornroosjes

Al jaren galopperen medewerkers van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed op hun witte paarden door de depots om Doornroosjes wakker te kussen. Doornroosjes zijn objecten die in goede staat verkeren, culturele waarde hebben en toegankelijk zijn, alleen worden ze niet gebruikt. Vaak omdat niemand weet dat ze bestaan. Onbekend maakt onbemind. Soms omdat ze een onhandig formaat hebben en de kans klein is dat een museum ze voor een tentoonstelling in bruikleen vraagt. Of ze hebben een behandeling nodig – die de bruikleennemer zou willen betalen – om ze presentabel te maken. Hoe dan ook, ze slapen in het depot. Maar met wat aandacht, zorg en promotie kan er misschien een passende plaats worden gevonden. Bij een gelukkige bruikleennemer waarmee de Rijksdienst een nieuwe relatie voor de toekomst opbouwt.

Contactadvertentie

Naast collega’s aanspreken tijdens bijeenkomsten en openingen, het online zetten van de collectiecatalogus en een actieve benadering van potentiële bruikleennemers staat er sinds 2015 ook een rubriek in het *Tijdschrift* van de Rijksdienst met de titel ‘Kunst zoekt plek’. Hierin brengen de conservatoren een object onder de aandacht dat een kans verdient om ergens gebruikt en geliefd te worden. De rubriek beslaat een pagina met een grote foto van het object en een verhaal over wat het bijzonder maakt.

Tot en met 2018 zijn er tien contactadvertenties verschenen waarin elf objecten zijn aangeboden: twee schilderijen, een mozaïek, een glasraam, een wandkleed, een prentenstandaard, een boekenkast, twee grote kroonluchters, een staande klok en een sculptuur. Hiervan is bijna twee derde binnen vier tot zes maanden na hun presentatie in het *Tijdschrift* uitgeleend. Twee objecten vonden na een iets langere periode een gastvrij onderkomen. Drie objecten zijn naar een museum gegaan, zes naar een niet-museale locatie. Tachtig procent is zo aan de man gebracht, met als bijvangst dat geïnteresseerden die het aangeboden werk uiteindelijk niet leenden, wel een ander werk in bruikleen uitkozen. Zo leverden de advertenties nog meer gelukkige contacten op.

Uitgeleend via 'Kunst zoekt plek' 2015–2018		
 museaal		3
 niet-museaal		6
 nog in depot		2

Transport en plaatsing

Niet vroeg genoeg

Eind vorige eeuw had een ministerie haar zinnen gezet op het schilderij *Siena (Vleeswand)* van Marc Mulders uit 1988, een doek van 169 × 279,5 cm, uit de kunstcollectie van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. De dikke olieverf was nog steeds niet volledig gedroogd en het werk verspreidde een karakteristieke lijnoliegeur. Het grote formaat en de dikke verf maakten het een zwaar kunstwerk. De ruimte waar het naartoe zou gaan, had gipswanden. Daardoor bleek het onmogelijk het op de gewenste plek op te hangen. De bruikleen kon niet door gaan. Heel vervelend voor de bruikleennemer maar ook voor de Rijksdienst. Je wilt liever iets positiefs leveren.

Ook al komen het transport en de plaatsing van de bruikleen pas aan het eind van alle voorbereidingen, het nadenken erover kan niet vroeg genoeg beginnen. Niets is vervelender dan op het laatste moment tot de conclusie komen dat een bruikleen niet op de uitgekozen plek kan komen of niet past. Als je als bruikleengever wilt voorkomen dat je beloften niet waar kunt maken, moet je vanaf het begin van de aanvraag rekening houden met het transport en de uiteindelijke plaatsing van de werken. Het liefst ga je met de aanvrager op locatie de situatie bekijken.

Transport

De medewerkers van de Rijksdienst maken de bruikleenobjecten klaar voor transport, maar doen op het moment nauwelijks zelf transporten. Bruikleennemers kunnen het ook niet zelf doen. Het eigenlijke vervoer wordt uitbesteed aan een kunsttransporteur waarvan er in Nederland verschillende zijn. De Rijksdienst heeft een raamcontract met een van de grote firma's. Een aantal grote bruikleennemers heeft hun eigen contracten met andere kunsttransporteurs. Dankzij die keuze is er nog maar sporadisch schade als gevolg van een incident tijdens het vervoer. Het is wel goed om regelmatig contact met de transporteurs te houden. Medewerkers gaan en komen en moeten steeds weer bijgepraat worden, zeker wanneer ze ook de plaatsing verzorgen.

Transportkosten laag houden

Transport door een kunsttransporteur brengt extra kosten met zich mee waarvan de bruikleennemers nog weleens schrikken. De Rijksdienst probeert de kosten zo laag mogelijk te houden door zelf transporten te combineren of in overleg met de transporteur met andere transporten mee te liften. Verder wordt een verpakking gekozen die goed genoeg is voor de kwetsbaarheid van het object. Objecten gaan zoveel mogelijk in *softpacks*, verpakt in luchtkussenfolie (bubbelfolie), dekens en kartonnen dozen. Glas en keramiek gaan met kussens in kratten. Dat heeft als bijkomend voordeel dat het vervoer op locatie lichter, manoeuvreerbaarder en eenvoudiger is. Alleen werk dat te kwetsbaar is en meer bescherming nodig heeft, gaat in een kist. Bij bruiklenen naar niet-museale locaties in het buitenland, waar de kans bestaat dat lokaal transport door een niet-professionele transporteur wordt gedaan, moet de kist de klappen opvangen en de risico's verkleinen. In dat geval wordt er niet op de kist bezuinigd.

Transport kost tijd

De transportkosten worden voor een groot deel bepaald door de tijd die de transporteur nodig heeft voor het laden, vervoer en lossen. Vaak assisteert de transporteur bij de installatie van de objecten of doet dat helemaal zelfstandig. Bij sommige niet-museale locaties kost de entree extra tijd vanwege de beveiliging. Na de aanmelding bij de locatie volgt een controle van het vervoermiddel, eventueel een veiligheidsscan, niet alleen van de kunstwerken maar ook van het gereedschap en de personen. Al die extra wachttijd wordt door de transporteur in rekening gebracht. Om die reden proberen de medewerkers van tevoren al zoveel mogelijk aan te kondigen, af te spreken en te regelen zodat de wachttijden zo kort mogelijk blijven.

Plaatsing

Bij de plaatsing van objecten in een niet-museale omgeving kom je ter plekke vaak onverwachte situaties tegen en moet je improviseren. Hoe degelijk de voorbereiding ook was. De medewerkers van de Rijksdienst beoordelen al in een vroeg stadium of een bruikleen problemen gaat opleveren. Dat doen ze aan de hand van foto's van de locatie en vaak door een bezoek. Liefst zouden ze vooraf naar een locatie toe gaan, maar dat is gewoon niet altijd mogelijk. En zelfs dan nog kunnen ze op verrassingen stuiten. Ze plannen daarom altijd ruim de tijd want een bruikleen hang je niet even in een halfuurtje op. En meubels moeten vaak in elkaar worden gezet.

Checklist

Behalve de algemene aspecten van de locatie zijn er ook nog drie aspecten van het object die bepalend zijn voor de plaatsing ervan: het formaat, het gewicht en de kwetsbaarheid. Hans Waalewijn, medewerker van de Rijksdienst die veel bruiklenen plaatst, heeft daarvoor de volgende checklist opgesteld.

Algemeen

- Kan de vrachtwagen of bestelbus tot aan de toegang van het gebouw rijden?
- Hoe hoog moet er worden gewerkt? Is er een geschikte trap of rolsteiger aanwezig?
- Is er voldoende ruimte om de werken op hun uiteindelijke locatie uit te pakken?

Formaat

- Kunnen de gekozen werken in hun verpakking door alle toegangsdeuren?
- Is er een lift aanwezig en passen de gekozen werken daar in hun verpakking in?

Het is niet handig om de werken buiten of in de hal uit te moeten pakken omdat daar bij hun uiteindelijke plek geen ruimte voor is.

Gewicht

- Is de vloer stevig genoeg?
- Is de muur stevig genoeg?
- Kunnen er voldoende stevige schroeven in de muur worden geschroefd?
- Kan het ophangstelsel het gewicht van de werken aan?
- Zijn de ophangrails, de kabels en hun bevestiging stevig genoeg voor het totale gewicht dat eraan komt te hangen?

De toelaatbare vloerbelasting in nieuwe kantoorgebouwen is vaak slechts 500 kg/m². Een stenen of bronzen sculptuur met sokkel weegt al snel meer dan dat. Een ruime sokkel kan helpen om het gewicht over een groter oppervlak uit te spreiden. Maar als er bij de opening dan ook nog eens een groep mensen omheen staat, wordt het riskant. Ooit viel een tentoonstellingswand om, die tussen vloer en plafond klemde, toen bij de opening de vloer iets zakte door alle mensen die erop stonden.

De kwaliteit van de muur bepaalt wat er opgehangen kan worden. Steen en beton kunnen veel dragen. Hout, metaal of een holle wand van gipsplaat hebben beperkingen. We reserveren altijd twee kabels van voldoende lengte per te hangen object. Voor werken tot circa 8 kg voldoet de doorzichtige kunststof Perlou (Nylon) kabel. Voor zwaardere werken en voor oude kunst tot circa 15 kg gebruiken we altijd staalkabel (bijvoorbeeld van het merk Stas). Werken die zwaarder zijn dan 15 kg worden bevestigd met twee haken. Daartoe moeten de medewerkers van de Rijksdienst of de *art handlers* van de transporteur gaten boren. Dat geeft de nodige geluidsoverlast. De Rijksdienst installeert zelf overigens geen ophangrails.

Kwetsbaarheid

- Is er voldoende ruimte om de werken heen zodat men er niet tegenaan stoot? Denk aan stoelen in de buurt, deuren die opengaan, doorgangen, karretjes die langskomen.
- Is er voldoende ruimte om de werken uit de buurt van warmtebronnen te houden? Denk aan de verwarming, warmte producerende apparaten en spots.
- Wat zijn de lichtcondities? Is er invallend daglicht, schijnt de zon rechtstreeks op werken, waar zitten de kunstlichtbronnen?

De meeste objecten zijn gevoelig voor schuren en stoten. Om schade te beperken kunnen podiums, sokkels, barrières en deurstoppers worden ingezet. Objecten moeten ook zo min mogelijk in looproutes staan. In de buurt van warmtebronnen kunnen materialen die gevoelig zijn voor een onjuiste temperatuur zacht of kleverig worden. Objecten die gevoelig zijn voor onjuiste luchtvochtigheid kunnen in een warme luchtstroom uitdrogen en moeten daarom bij warmtebronnen vandaan worden gehouden. Direct zonlicht maar ook invallend daglicht heeft zo'n hoge intensiteit dat lichtgevoelige objecten snel verbleken. Bovendien zit er UV-straling in zo'n bundel waardoor bijvoorbeeld textiele weefsels verzwakken. Werken op papier mogen nooit in het volle licht hangen. Kunstlicht moet op een gepaste af-

stand hangen zodat de intensiteit niet te hoog is. Ramen en lampen kunnen bovendien een hinderlijke reflectie geven op werken die achter glas zijn ingelijst.

Wat je bedenkt, kan gebeuren

In de niet-museale omgeving staan of hangen objecten vaak onbeschermd. Veel is op te vangen met beschermende maatregelen, maar sommige gebeurtenissen moet je accepteren – kies daarom voor bruiklenen die tegen een stootje kunnen. Schoonmakers die de stofzuiger even tegen een beeld zetten. Lege bakjes van borrelhapjes die in een sculptuur belanden, een uitstekende arm waaraan een jas bungelt. Het gebeurt en je kunt er maar beter op voorbereid zijn. Alles begint met de bewustwording van mensen in de omgeving. Het helpt enorm de schoonmakers en de mensen van de catering een rondleiding te geven, het een en ander over de objecten te vertellen en uit te leggen waarom ze voorzichtig moeten zijn. Die tijdsinvestering betaalt zich meer dan terug wanneer de schoonmakers de beschermengelen van de objecten worden.

Dat een sokkel geen overbodige luxe voor een sculptuur is, blijkt uit de vele krassen en butsen die de sokkels binnen korte tijd oplopen. Beter de sokkel dan de voet van het beeld. De stofzuiger die erlangs schuurt, het koffiekarretje dat ertegenaan stoot, de vochtige zwabber erlangs, het glas wijn erop, de voetstappen die eroverheen lopen. Een sokkel is te vervangen of kan opnieuw geschilderd worden. Veelal gebruikt de Rijksdienst plaatmateriaal met een harde afwerking. De sokkel moet zo groot zijn dat de hele omvang van een beeld of object binnen het oppervlak valt om te voorkomen dat er delen buiten de sokkel uitsteken. Bij grote oppervlakken vergt dat soms wat meer moeite om het juiste formaat materiaal te vinden. Een sokkel uit twee helften lijkt een oplossing maar is niet handig. De kans bestaat dat men een halve sokkel mooier vindt of dat die minder ruimte in beslag neemt. Dan staat een beeld opeens riskant op een te kleine sokkel.

Om te voorkomen dat iemand met zijn bureaustoel achteruit een schilderij in rijdt, kan een rijtje stoeptegels eenvoudig uitkomst bieden. Er zijn natuurlijk ook meer esthetische oplossingen.

Bij het ophangen van werken gebeuren ook weleens verrassende dingen. Ophangsystemen in kantoren zijn niet voor zwaar werk gemaakt, en dan kan het misgaan. Nadat is gecontroleerd dat het opgehangen werk niet te zwaar is voor het systeem, hangt iemand er nog

even twee werken bij. Het resultaat is dat het de hele rail naar beneden stort. Bij een kantoor heb je dan ook weinig aan een standaard faciliteitenrapport. Zo'n bruikleen moet je begeleiden, uitzoeken of er wanden zijn én waarvan die zijn gemaakt.

Belang creëert mogelijkheden

Dankzij de jarenlange ervaring is de Rijksdienst in staat voor de meeste locaties een passende oplossing voor het transport en de plaatsing te vinden. Soms is meer moeite noodzakelijk en kost het wat. Maar, zoals Hans Waalewijn zegt: 'Het belang van de bruikleen creëert de wil tot mogelijk maken.'

Casestudy's

Kunst voor ministeries

In september 2016 benaderde de kunstadviseur van het ministerie van Buitenlandse Zaken, Philippien Noordam, de Rijksdienst voor de inrichting van het nieuwe kantoorpand aan de Rijnstraat in Den Haag waar Buitenlandse Zaken met nog een ministerie en twee diensten is gevestigd. De gebruikers delen de entree, basisfaciliteiten, vergader ruimten en ICT met ruim 6000 medewerkers. In 2017 zijn uiteindelijk 27 kunstobjecten in bruikleen naar de Rijnstraat gegaan. Zes Zeeuwse landschappen uit de 17de eeuw in de lunchkamer, 14 bronzen koppen van diverse kunstenaars voor de creatieve vergaderruimten op de galerij, drie beelden van Henk Hesselius en een groot werk van de Nederlands-Amerikaanse beeldhouwer Shinkichi Tajiri voor de daktuinen. Verder zijn er beelden geplaatst van Adine Engelman (in een koffiehoek), Jos Wong (in de hal) en Marina Abramovic (op een inpandig dak). In 2018 werd daar nog de grote sculptuur *Carrosserie* van Herman Makkink aan toegevoegd.

'The Lovers', Marina Abramovic, ministerie van Buitenlandse Zaken

Buitenlandse Zaken was op zoek naar kunst die het gebouw een identiteit geeft, de architectuur versterkt en bijdraagt aan de representativiteit. De geleende beelden en schilderijen bieden rust, verbinding, oriëntatie en zetten aan tot een gesprek. De historische schilderijen vormen een mooi contrast met de hedendaagse architectuur van het gebouw en bieden buitenlandse bezoekers zicht op het verleden van Nederland. De speelsheid en constructie van de beelden van Hesselius geven een zekere informaliteit aan het dakterras en corresponderen met de constructieve sfeer. Ook kunnen de verschillende bewonersgroepen zich identificeren met de thema's van de kunstwerken. De 14 portretbustes benadrukken variëteit in leeftijd, geslacht en etniciteit en de sculptuur *The lovers* van Marina Abramovic benadrukt verbondenheid.

Voor de Rijksdienst was de bruikleen om meer redenen interessant. Buitenlandse Zaken is al jaren de grootste bruikleennemer; meestal betreft het objecten voor Nederlandse residenties en ambassades in het buitenland. Nu kon er eens op de Haagse locatie worden samengewerkt met de kunstadviseur en is de relatie versterkt. Het gebouw aan de Rijnstraat bood ook een unieke mogelijkheid om een aantal grote en zware beelden, waarvoor geschikte locaties schaars zijn, zichtbaar te maken. De grote collectie portretbustes kent ook weinig bruikleenaanvragen. Die kwamen nu eveneens uit het depot. Bovendien wil de Rijksoverheid met een inspirerende werkomgeving een meerwaarde aan haar werknemers bieden. Wanneer ze flexwerken en geen vast bureau meer hebben, kan zorgvuldig uitgekozen kunst zorgen voor een gevoel van betrokkenheid, herkenning en rust. Daar werkt de Rijksdienst graag aan mee.

'Carrosserie', Herman Makkink, ministerie van Buitenlandse Zaken

De aanvraag was een uitdaging. De locatie was nog niet af tijdens de invulling van de aanvraag, dus iedereen moest voortdurend plooibaar zijn. Met een diversiteit aan disciplines, materialen en datering had elk werk zijn eigen kwetsbaarheid. Zo heeft de lunchkamer geen direct zonlicht, dus daar konden de 17de-eeuwse Zeeuwse landschappen hangen. Maar de wand is circa 4,5 meter hoog en gemaakt van geperforeerd metaal waarachter zich een betonnen muur bevindt. Dat vereiste een oplossing voor de ophanging. Behalve de haken die normaal gesproken in ogen aan de wand steken, kwamen er ook ophangkabels aan de schilderijen.

Alle beelden moesten op sokkels om ze te beschermen tegen ongelukken tijdens de dagelijkse schoonmaak van het gebouw. De aanvrager wilde de portretbustes op verrijdbare sokkels om de opstelling in de creatieve vergaderruimten te kunnen wijzigen. Dat was niet mogelijk omdat de bustes te wankel bleken – sommige zijn zelfs met speciale lijm op hun vaste sokkels geplakt.

In de koffiehoeck, waar geen direct zonlicht is, kon het beeld van Engelman staan, maar om het totale gewicht van 380 kg over het vloeroppervlak te verdelen, moest het op een plateau van 125 x 125 cm worden neergezet.

De beelden van Hesselius en Tajiri staan daarentegen wel in direct zonlicht: in de daktuin, afgesloten met een glazen dak zonder zonwering. Net als het beeld van Jos Wong in de hal. Omdat ze zijn gemaakt van gelakt plaatijzer of geverfde polyester is besloten dat het risico voor lichtschade op die locaties acceptabel was. Het beeld van Marina Abramovic zou een plaats krijgen op een inpandig dak, zodat het van hoger gelegen verdiepingen zichtbaar was. Daarvoor moest de dakconstructie sterk genoeg zijn. Het directe licht vormde geen risico. Maar er speelde iets anders. Het beeld dankt zijn sterke uitstraling aan zijn kleur en vorm. Het was de vraag of de subtiliteit van matheid en glans van bovenaf voldoende zichtbaar zou zijn. Dat was gelukkig wel het geval. De sculptuur van Makkink is twee keer geplaatst. De beoogde plek voldeed bij nader inzien niet, dus is de sokkel aangepast en verhuisde *Carrosserie* naar een ruime parkeerplek in de Rijnstraat.

Al die beelden en schilderijen, ook de grote en zware, moesten door kleine deuren en in kleine liften naar hun plek. Voorafgaand aan hun plaatsing hebben een restaurator, een conservator en een medewerker Behoud en Beheer van de Rijksdienst samen met de kunstadviseur en de transporteur een bezoek gebracht aan de Rijnstraat om de verhuizing van de kunstwerken door te lopen. Daarbij is specifiek gekeken naar mogelijke hindernissen bij de installatie van de objecten

ter plekke en is gezamenlijk naar oplossingen gezocht. Voordat de werken naar buiten konden, had een aantal nog aanzienlijke restauraties nodig. De sculptuur van Herman Makkink kon met behulp van postgraduate studenten van de opleiding Conservering en Restauratie van de Universiteit van Amsterdam behandeld en geplaatst worden – voor de studenten een goede ervaring buiten het atelier. De overige werken verkeerden in een goede conditie of hoefden alleen presentabel te worden gemaakt. Samen met de bouw van passende sokkels betekende dat een behoorlijke kostenpost voor de bruikleennemer, maar dat had het ministerie over voor een passende aankleding van zijn kantoorpand.

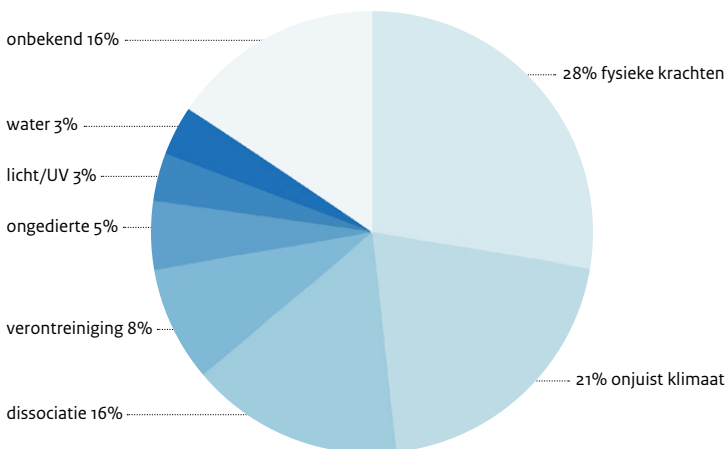
Tijdens de plaatsing waren de medewerkers van de Rijksdienst ook aanwezig. De kunstadviseur en haar collega's van Facility Management Haaglanden hebben beschrijvingen van de objecten gekregen en instructies voor de schoonmaak van en omgang met de werken. De Rijksdienst zal jaarlijks een conditiecheck doen. Het was een flinke operatie, maar dankzij deze bruikleen is een groep kunstwerken weer in ere hersteld en zichtbaar voor een groot publiek.

Ervaringen uit collectieschouw en compensatieregeling

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed leent de collectie uit aan onder andere stad-, gemeente-, en provinciehuizen, waterschappen, universiteiten, ziekenhuizen, kerken, kastelen, zorgcentra, schouwburgen en bedrijven. Ze verfraaien hun al dan niet historische panden met kunstwerken en meubels die ze vaak decennialang in bruikleen hebben.

Tijdens de collectieschouw van 2012–2013 bezocht een medewerker van de Rijksdienst 183 van de in totaal 271 niet-museale bruikleenovereenkomsten. Bruiklenen aan de Rijksoverheid werden niet meegenomen. Van de 1594 kunstwerken onder contract werd bij 145 objecten schade geconstateerd. Dat is dus 9%. De onderhoudsdossiers zijn aangevuld en de schades benoemd en verwerkt. Hoewel de oorzaak niet altijd duidelijk was, zijn ze op grond van algemene ervaring gekoppeld aan de bij risicomangement gebruikte tien schadefactoren: fysieke krachten, water, brand, dieven & vandalen, ongedierte, vervuiling, licht & UV, onjuiste temperatuur, onjuiste relatieve vochtigheid en dissociatie. Vermissing is als dissociatie opgevat omdat er in geen van de gevallen aangifte van diefstal is gedaan.

Schadeorzaken collectieschouw 2012–2013

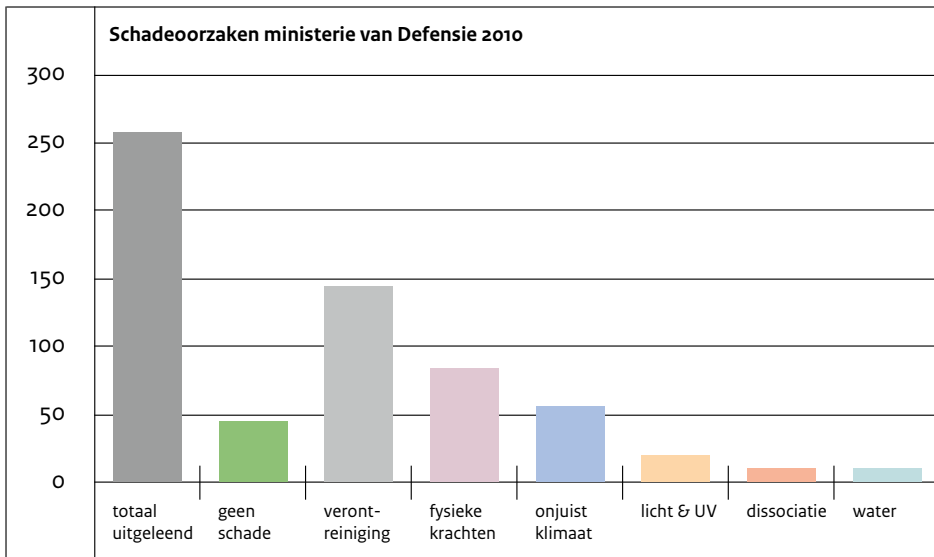

De ervaringen laten zien dat ruim een kwart van de schades bij de bezochte niet-museale bruikleennemers bestaat uit krassen, barsten, butsen, scheuren en breuk (fysieke krachten). Iets minder dan een kwart van de schades heeft te maken met een onjuist klimaat: schimmel door te hoge relatieve luchtvochtigheid, barsten en scheuren door te sterk schommelende vochtigheid en temperatuur in de meestal niet-geklimatiseerde ruimten. Circa 16% van de schades komt voort uit dissociatie, variërend van zonder melding verplaatsen van objecten, afvoeren naar een opslagruimte of totale verdwijningen. In eerste instantie konden 41 objecten niet worden gevonden. Naar aanleiding van de schouw werden er toch nog 15 teruggevonden. Bij de langlopende bruiklenen ontstaat veel schade door de tand des tijds. Stof en vuil hopen zich op, vernis verkleurt, fineer laat los, onderdelen roesten of er komen kringen op meubels.

Voor niet-museale bruiklenen aan de Rijksoverheid zijn ook gegevens beschikbaar. In de periode 2007–2010 trof de Rijksdienst met verschillende ministeries een compensatieregeling ter vergoeding van vermissingen en schades aan uitgeleende objecten. Na het ministerie van Buitenlandse Zaken (o.a. aankleding van de Nederlandse ambassades en residenties over de wereld) was het ministerie van Defensie met 259 objecten de grootste bruikleennemer. Die objecten waren verdeeld over verscheidene niet-museale locaties in Den Haag, Den Helder en Breda. Van alle objecten die aan dat ministerie zijn uitgeleend zijn conditierapportages en behandelingsvoorstellen opgesteld

aan de hand waarvan een inventarisatie van schade en oorzaken mogelijk is. Over de lange periode van bruikleen bleek dat meer dan de helft van de objecten was verontreinigd met bijvoorbeeld stof, vuil of verfspatten van schilderwerk. Ongeveer een derde van de objecten vertoonde krassen, barsten en breuken door hun gebruik. Een vijfde van de objecten had schade die aan een onjuist klimaat was te wijten.

Verder viel op dat aan antieke houten meubels vooral schade was toegebracht door fysieke krachten en onjuist klimaat, terwijl antieke gestoffeerde meubels met verontreiniging en fysieke krachten te kampen hadden. Voorwerpen van glas en keramiek waren in veel gevallen vuil geworden evenals de sculpturen. Werk op papier vertoonde allerlei schades door verontreiniging, water, onjuist klimaat en licht & UV. Schilderijen, zowel op paneel als op doek, hadden schade opgelopen door verontreiniging en onjuist klimaat.

Om schade zoveel mogelijk te voorkomen krijgt de bruikleenemer een blad met objectbeschrijving zodat die bewuster wordt van wat hij in huis heeft gehaald. Bij de bruiklenen zit ook een gebruiksaanwijzing voor omgang met en schoonmaak van de objecten. Helaas raken die bladen nogal eens zoek. Daarom krijgt elke bruikleenemer ook een boekje met do's en don'ts voor het onderhoud.

De ervaring leert dat hoe langer de bruikleen loopt, des te groter de kans op schade en verlies is. Als medewerkers vertrekken of contactpersonen een andere functie krijgen, verwateren afspraken en verdwijnt het zicht op en onderhoud van de bruiklenen. Veel organisaties hebben geen functie voor kunstbeheer, de contactpersoon is iemand die de taak naast zijn of haar eigenlijke werk verricht, met slechts weinig kennis van behoud en beheer. Bij de kleine organisaties treedt dan ook meer schade op dan bij de grotere organisaties die een conservator of collectiebeheerder in dienst hebben. Het daadwerkelijke fysiek beheer wordt vaak door ondersteunende medewerkers uitgevoerd die in hun onwetendheid mechanische schade veroorzaken bij hanteren en schoonmaken. Doordat ze verplaatsingen niet doorgeven, raken objecten zoek. Verbouwingen en interne verhuizingen zijn momenten waarop objecten van de radar verdwijnen. Een andere reden voor dissociatie is dat labels of stickers loslaten of inventarisnummers afslijten waardoor onduidelijk is waar het object vandaan komt. Bruikleencontracten verdwijnen zelfs of iemand denkt dat objecten zijn overgedragen en geen bruikleen meer zijn. Het is natuurlijk ook verwarrend wanneer de bruikleengever een aantal keren fuseert en van naam verandert.

Op zich bieden de niet-museale locaties veel kansen om de Rijkscollectie zichtbaar te maken voor een groot en veelzijdig publiek in een passende context. Daarbij kan ook schade optreden. Bij grote organisaties met (semi)professioneel collectiebeheer valt die vaak mee. Bij kleine, niet-professionele instellingen is de kans op schade vrij groot, zeker als de bruiklenen over lange perioden lopen. Toezicht houden, regelmatig contact met de bruikleennemer en ondersteuning bij onderhoud kunnen schade en verlies verminderen. Om de bruiklenen zo actueel mogelijk te houden, hebben de bruikleencontracten een geldigheid van vijf jaar waarna ze kunnen worden verlengd. De Rijksdienst beschikt echter niet over de capaciteit om elke paar jaar een schouw te doen. Daarom bezint ze zich op moderne manieren om zicht op de uitgeleende objecten te houden, bijvoorbeeld een bruikleenapp waarin bruikleennemers elk jaar foto's van objecten kunnen uploaden.

Beleving bij Hendrick de Keyser

‘Vereniging Hendrick de Keyser behoudt al meer dan 100 jaar de mooiste huizen van Nederland. In de komende jaren gaan vijfendertig bijzondere huizen open: Museumhuizen waarin je een beeld krijgt van hoe er van 1550 tot nu geleefd wordt in Nederland. Naast verhalen over de architectuur, de geschiedenis en de bewoners, beleef je het huis vooral zelf. In de Museumhuizen geen gefluister of afzetkoordjes. Ga zitten op de stoelen, kijk in de kast of bak koekjes in de keuken... Trek de deuren en laatjes maar open: jij brengt het huis tot leven!’

In de Museumhuizen stelt Vereniging Hendrick de Keyser de huiselijke beleving centraal. Ze zijn allereerst woonhuizen, daarna pas museum. Zo min mogelijk tekstbordjes, geen rondleidingen, de bezoeker mag zelf rondwalen met een audiotour en het meubilair gebruiken. De bezoeker moet zich kunnen identificeren met het huis. Zo wil de vereniging een breed publiek aanspreken en draagvlak creëren voor haar missie. Meubelen zijn daarbij een middel en geen doel. ‘Behoud door gebruik.’ Dat is wel een uitdaging. De eigen collectie (van circa 2000 objecten) moet worden aangevuld met bruiklenen en niet iedere collectiebeheerder durft dat aan.

Die eigen collectie bevat objecten die origineel bij het huis horen en zodoende een hoge historische en belevingswaarde hebben. Zij worden op een meer museale manier tentoongesteld en mogen over het algemeen niet worden aangeraakt. Daarnaast zijn er objecten die de

Hendrick de Keyser

inrichting aanvullen zoals generatiegenoten, getuigenissen, synoniemen en anachronismen. Die mogen wel aangeraakt en gebruikt. Of en hoe objecten worden gebruikt, hangt af van hun conditie en constructie én de verwachte blootstelling aan schadefactoren. Soms is eerst restauratie nodig. Soms kunnen objecten zonder erfgoedstatus, bijvoorbeeld tapijten, op termijn worden afgeschreven.

De bruiklenen die Vereniging Hendrick de Keyser inzet, komen van Paleis het Loo, het Zuiderzeemuseum, het Fries Museum, de Ottema-Kingma Stichting en de Rijksdienst. Die laten hun minder waardevolle objecten liever aan het publiek zien dan dat ze ze in het depot houden. Zo wordt een andere betekenis benadrukt. Functie en beleving naast historie en artisticeit. Na het bruikleenverzoek aan de Rijksdienst volgt een intakegesprek. Omdat Hendrick de Keyser vaker leent, was er al een vertrouwensband en verliep het proces vlot. De Rijksdienst wil van tevoren zo precies mogelijk weten waar en hoe het object zal worden gebruikt en in welke mate. Hoe vaak wordt er op een stoel gezeten? Wordt er gegeten? Uit ervaring blijkt dat de grootste risico's slijtage, breuk, losraken van verbindingen en vervuiling zijn. Hoe groot zijn die in een bepaald geval? Vervolgens wordt besproken of het object en het gebruik bij elkaar passen. Zijn er aanpassingen nodig? Van een stoel waarvan de constructie stevig genoeg is om op te zitten maar de originele bekleding te fragiel, is de bekleding vervangen. De originele stoffering is bewaard om de stoel later in de oude staat terug te kunnen brengen. De kosten van op-nieuw stofferen zijn voor de bruikleennemer, maar die is dan vrij in de

Hendrick de Keyser

keuze van een passende bekleding. Ook bleek een kast geschikt voor het gebruik als kassa. Een paar planken van het achterschot zaten los zodat de snoeren van de apparatuur erdoorheen konden. De planken zijn boven in de kast opgeborgen om ze niet kwijt te raken. Een porseleinen bord op een rand van een schouw was te riskant met het oog op vallen en ontvreemden. Maar met een speciaal ontworpen steun kon het veilig en stevig verankerd toch worden uitgeleend.

Meestal komt de Rijksdienst langs om de objecten te plaatsen. Bij de objecten krijgt Hendrick de Keyser een kaart met objectinformatie en een conditierapport, gebruiksaanwijzing en onderhoudsadvies. Die informatie komt bij het team Museumhuizen dat deze vervolgens deelt met de vrijwilligers in het huis. De Rijksdienst vertrouwt erop dat de aanwijzingen in acht worden genomen en controleert de bruiklenen niet. Over het algemeen is er weinig schade aan objecten. Bezoekers gaan respectvol met objecten om. Persoonlijk contact met de gastvrouw/-heer zorgt ervoor dat de bezoeker zich thuis voelt en voorzichtig is. Waar bezoekers koffie drinken wordt gemorst, daar worden meubelen en tafelkleedjes ingezet die ertegen kunnen. Om te voorkomen dat bij het verschuiven van stoelen delen loskomen of breken, worden ze zo opgesteld dat noodzaak en behoefte tot schuiven minimaal zijn. Instructies aan de schoonmakers moeten 'dweilpoten' (poten van meubelen met natte kringen) voorkomen.

De ervaringen bij de inrichting van de Museumhuizen zijn tot nu toe positief. In elk Museumhuis staan objecten waarvan de vormgeving goed aansluit bij het karakter van het huis, de sfeer in de betreffende ruimte en het verhaal van de bewoners.

In de aanvraagperiode is er veel contact tussen de Rijksdienst en Hendrick de Keyser om van beide kanten helder te krijgen wat de vraag is, welke beperkingen er zijn en hoe ze tot de beste match kunnen komen. Bij de voorbespreking van elke bruikleenaanvraag geeft de vereniging een lijst met wensen op waarna de Rijksdienst een voorstel voor potentiële bruiklenen doet. Daaruit is een goede selectie mogelijk. De vereniging ervaart het als heel prettig dat zij haar wensen kenbaar kan maken en dat beide partijen samen naar een oplossing zoeken, zodat de Rijkscollectie zoveel mogelijk zichtbaar wordt op een verantwoorde manier en passend binnen het Museumhuizen-concept. Hendrick de Keyser moet steeds binnen enkele maanden een huis 'op leveren'. Als kleine organisatie kunnen ze snel schakelen, maar dat gaat voor de samenwerkende partijen soms te snel. Ze waarderen dat de

Rijksdienst zijn uiterste best doet om van dienst te zijn. Ze bespreken vooraf de eisen voor bepaalde meubelen, zodat oplossingen kunnen worden gezocht. Bijvoorbeeld een meubel met een valse la met daarbij een bordje dat de la niet open kan of viltjes onder kopjes en glazen. In sommige gevallen blijkt een alternatief object beter haalbaar dan een bruikleen van de Rijksdienst. De restauratiekosten voor tapijten wegen soms niet op tegen de aanschaf van een kleed in de handel.

Hendrick de Keyser is met meer museale instellingen in gesprek over bruiklenen aan de Museumhuizen. Dat vergt in het begin het nodige overleg om helder te maken wat de doelstelling en de werkwijze is. Benaderde instellingen zijn voorzichtig positief. Daarbij valt op dat wanneer zij horen dat er al een samenwerking met de Rijksdienst is, het vertrouwen in Hendrick de Keyser stijgt. Hopelijk kunnen ze de komende jaren aan de lijst van bruikleengevers worden toegevoegd.

Hendrick de Keyser

NK-kunst in de Bergkerk

‘Een zo groot mogelijk deel van de Rijkscollectie voor een breed publiek ontsluiten’ is een van de doelstellingen van de Rijksdienst. Een nieuw publiek, op nieuwe locaties in het land, ook buiten de Randstad. Dat betekent ook experimenteren met ongebruikelijke organisaties en locaties, bijvoorbeeld monumentale gebouwen die hun functie hebben verloren en een herbestemming zoeken. De Ter Borch Stichting ‘wil cultureel aanbod van landelijk niveau naar Deventer brengen en daarmee een aanjager zijn voor het lokale en regionale cultuurtoerisme. Ze doet dit door in de Deventer Bergkerk een podium te bieden aan kunstschaten uit de Rijkscollectie.’ Een gouden combinatie die een lange voorgeschiedenis heeft.

Daaf Ledeboer en Eva Kleeman, de initiatiefnemers van de stichting, kenden de Rijkscollectie uit hun tijd bij het Mondriaanhuis in Amersfoort en hadden al in 2014 contact met de Rijksdienst over een mogelijke samenwerking, want de Rijksdienst heeft geen eigen tentoonstellingsruimte. De ervaren tentoonstellingsmakers hadden wel de beschikking over een ruimte om de Rijkscollectie zichtbaar te maken. Zij gingen in Deventer aan de slag met de planning voor een eerste project, een pilot, rondom de Nederlands Kunstbezit (NK)-collectie. Vanwege het experimentele karakter van deze bruikleen-aanvraag heeft de Rijksdienst extra ondersteuning geboden bij de selectie van de objecten en het geschikt maken van de niet-museale omgeving. Dat heeft in 2017 geresulteerd in de succesvolle tentoonstelling ‘Roofkunst voor, tijdens & na WO II’ in de Deventer Bergkerk, die samen met gastcuratoren Rudi Ekkart en Eelke Muller tot stand is gebracht. Financieel werd de tentoonstelling ondersteund door de provincie Overijssel, de gemeente Deventer, Fonds Cultuur en Economie Deventer, Fonds 21, het Prins Bernard Cultuurfonds, het Mondriaanfonds, het VSBfonds, fonds Zabawas en het KfHeinfonds.

De expositie toonde objecten uit de collectie Nederlands Kunstbezit met hun beladen verhalen. De NK-collectie is na WO II ontstaan door teruggave aan de Staat van door de nazi's geroofde en gekochte werken uit Nederland. De collectie bevindt zich in bruikleen bij Nederlandse musea, op ambassades en in overheidsgebouwen. Een deel bevindt zich in het depot van de Rijksdienst. De Nederlandse staat kreeg opdracht die werken aan de oorspronkelijke eigenaren terug te geven. Dat gebeurde slechts voor een beperkt aantal. Sinds eind jaren negentig is door de Commissie Herkomst Gezocht, onder

voorzitterschap van Rudi Ekkart, actief naar de rechtmatige eigenaren gezocht. De tentoonstelling 'Roofkunst' sloot aan op de afsluiting van 20 jaar restitutiebeleid. De Rijksdienst heeft echter nog altijd werken in beheer waarvan de oorspronkelijke eigenaar onbekend is. De tentoonstelling en catalogus boden daarom ook een kans om de problematiek nogmaals in de publieke belangstelling te brengen en mogelijk informatieverzoeken en claims te genereren.

De toezegging van de Rijksdienst maakte ook bruiklenen van anderen mogelijk. Naast de 31 objecten uit het depot stelden ook Nederlandse musea werken beschikbaar, waaronder verscheidene 'onderbruiklenen' van de Rijksdienst. Ook gaven enkele families gerestitueerde werken in bruikleen. De totale taxatiewaarde van de 31 werken uit het RCE-depot bedroeg ruim 4,7 miljoen euro. Uitgangspunt voor de verzekering van de NK-werken was dat, ondanks hun hoge financiële waarde, verlies of onherstelbare schade aan deze werken buitengewoon gevoelig ligt en niet met financiële middelen op te lossen is. De Rijksdienst heeft er daarom voor gekozen alleen de gebruikelijke aansprakelijkheid voor herstelbare schade te eisen. Dat kon echter alleen als de niet-museale organisatie zou voldoen aan de eisen die gelden voor indemniteitsgarantie. De Rijksdienst adviseerde om voor de vereiste risicoanalyse en de uitvoering van de daaruit voortvloeiende benodigde maatregelen een externe veiligheidsdeskundige in de arm te nemen. Gebouw, binnenklimaat en beveiliging moesten worden afgestemd op de waarde en kwetsbaarheid van de kunstwerken. Dat vereiste verschillende organisatorische, bouwkundige en technische maatregelen. De gemeente Deventer heeft in het kader van de restauratie van de Bergkerk een klimaatinstallatie laten plaatsen en een toiletgroep. Voor de inrichting heeft de Ter Borch Stichting een systeem van modulair tentoonstellingsmateriaal aangeschaft met geklimatiseerde vitrines voor de kwetsbare paneelschilderijen. In feite zijn het kerkgebouw, de inrichting en de organisatie op museum-niveau gebracht. De meeste maatregelen zijn voor de lange termijn getroffen, zodat in de toekomst tentoonstellingen van vergelijkbaar kaliber mogelijk zijn.

Net als bij andere bruiklenen verzorgde de tentoonstellingsorganisatie de communicatie naar buiten. Omdat de ervaring heeft geleerd dat er bij de berichtgeving rondom de NK-collectie vaak sensatiezucht optreedt, is de bruikleennemer expliciet gevraagd om alles af te stemmen met de restitutiecommissie. Met Rudi Ekkart als gastcurator was er een goede lijn naar de woordvoering van het ministerie

van OCW en werd er met een feitelijk verhaal en met respect voor de NK-collectie en haar geschiedenis gecommuniceerd.

De tentoonstelling trok ruim 18.000 bezoekers, kreeg internationale belangstelling en werd breed door de media opgepakt. De publiciteit straalde af op de Rijksdienst. De Ter Borch Stichting had een groep vrijwilligers die waren getraind om bezoekers te ontvangen en rondleidingen te geven. Ze waren deel van de organisatie gemaakt, beleefden dit ook zo en werden ambassadeurs voor de tentoonstelling. De getroffen maatregelen voldeden en de bruiklenen zijn onbeschadigd teruggekeerd. Veel winst voor beide partijen, geen verlies. De Rijksdienst en de stichting hebben veel van de pilot opgestoken. Allereerst dat het mogelijk is kwetsbare en waardevolle kunstwerken op een verantwoorde manier op een niet-museale locatie tentoon te stellen. Dat vergt forse investeringen en een lange planning maar levert uiteindelijk veel zichtbaarheid en publieksgenot op. Een bijkomend inzicht voor de Rijksdienst was dat het heel belangrijk is om duidelijk te zijn over wederzijdse verwachtingen. De Rijksdienst behandelt bruikleenaanvragen als een levering van objecten. Ze geeft advies bij de keuze ervan, zorgt dat ze presentabel worden gemaakt en plaatst eventueel de objecten. Ze voert echter geen projectondersteuning uit en zorgt ook niet voor het treffen van de benodigde maatregelen om het gewenste beschermingsniveau te bereiken. Voor de bruikleennemer is dat goed om te weten, want aan het inhuren van externe adviseurs, het treffen van de vereiste maatregelen, het transport en de verzekeringen kleven kosten die thuishoren in de begroting van het tentoonstellingsplan.

Inmiddels is een tweede tentoonstelling in voorbereiding. De Ter Borch Stichting organiseert in de zomer van 2020 in de Bergkerk 'Koken in de Gouden Eeuw: het 17de-eeuwse Nederlandse stillvenen en culinaire fotografie van nu'. Bruiklenen zijn afkomstig van de Rijksdienst en diverse Nederlandse musea. Deze tentoonstelling is minder beladen wat betreft onderwerp, maar er gaan hoogstwaarschijnlijk wel weer veel NK-kunstwerken heen. Bij de organisatie van 'Roofkunst' is heel veel vastgelegd, dus kan er nu worden verwezen naar hoe de bescherming tegen diefstal, schade en klimaatrisico's destijds is gerealiseerd. Veel is nu voor beide partijen vanzelfsprekend geworden. Er is ook een wens om 'Roofkunst' in het buitenland te laten zien. Dan zal opnieuw naar een aantal eisen gekeken moeten worden. Vanwege klimaatwisselingen tijdens het transport en op locatie kunnen microklimaatlijsten voor de kwetsbare panelen wellicht uitkomst bieden.

Tentoonstelling 'Roofkunst voor, tijdens & na WO II', Deventer Bergkerk

Verhalenhuis Belvédère

In de Rotterdamse wijk Katendrecht staat het Verhalenhuis Belvédère. In het prachtige laat-19de-eeuwse pand ontmoeten Rotterdammers met verschillende achtergronden elkaar en vertellen hun verhalen. 'We willen de grote diversiteit aan werelden die in deze stad leven, dichterbij elkaar brengen,' zo luidt het motto. De verhalen worden gepresenteerd in de vorm van tentoonstellingen, voorstellingen, ontdekkingstochten, inspiratieprogramma's, publicaties, evenementen én eet- en ontmoetprogramma's zoals de Volkskeuken. Altijd gastvrij, positief, persoonlijk en inspirerend.

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed beheert een groot deel van de nalatenschap van Dolf Henkes (1903–1989), een schilder die bijna zijn hele leven in Rotterdam en Katendrecht woonde en werkte. Zijn portretten, stillevenen en landschappen vertellen het verhaal van de wereld om hem heen: de mensen, het havenbedrijf, de verwoestingen in de stad. Is er een betere plek dan Belvédère voor die verhalen?

Het Rotterdam Museum attendeerde de Rijksdienst op het bestaan van het Verhalenhuis Belvédère en hun plannen en ambities voor de Rotterdamse wijk Katendrecht. De Rijksdienst heeft het Verhalenhuis daarop in 2013 benaderd. Voor het werk van Henkes bestond op dat moment weinig interesse bij bruikleennemers, het verliet het depot in Rijswijk zelden. Dit was een uitgelezen kans om het werk in een passende context zichtbaar te maken, om de kennis over deze deelcollectie te verrijken en meer inzicht te krijgen in de mogelijkheden die het werk van Henkes biedt. Maar ook het Verhalenhuis zag meerwaarde in een samenwerking: 'Het tonen van de werken van Henkes in onze niet-museale omgeving geeft het materiële erfgoed nieuwe betekenis door de setting en de verhalen die worden toegevoegd. Het is een bijzondere mogelijkheid om de collectie zichtbaar te maken, met name bij een divers publiek dat niet naar musea gaat, op de plek waar het werk ook is gecreëerd.'

In 2015 werd de eerste tentoonstelling van een meerjarig 'expo-feuilleton' in het Verhalenhuis over het werk en leven van Henkes georganiseerd. Een project dat tot 2019 loopt en waarvoor dankzij de samenwerking met de Rijksdienst, die het risico van de niet-museale bruiklenen aan wilde gaan, een subsidie uit het Mondriaanfonds kon worden verworven. Samen selecteerden medewerkers van Belvédère en de Rijksdienst voor de eerste expositie vier schilderijen die met fo-

to's, krantenartikelen, brieven, schriften en uitnodigingen uit Henkes' archief op de eerste verdieping werden tentoongesteld. Er kwamen veel verhalen los die aan de documentatie van de Rijksdienst zijn toegevoegd. De twee Katendrechtse jongens op een dubbelportret uit 1956 werden herkend en kregen een naam. Dat leidde ertoe dat het portret op de hoek van een straat in de wijk in een gevelschildering is omgezet, passend in een van de ornamentenlijsten waarin vroeger geschilderde advertenties zaten.

Tegen het eind van de tentoonstelling kwamen ruim dertig Katendrechtse en daarna nog eens 60 vrijwilligers van het Verhalenhuis naar de Rijksdienst om in de depots meer werk van Henkes te bekijken. Ze luisterden naar de verhalen van de conservatoren en restauratoren. Ze keerden terug naar huis met nieuwe kennis, nieuwe verhalen. Het jaar erop heeft een conservator van de Rijksdienst een avond over Henkes en zijn werk verteld bij de tentoonstelling 'Rotterdam Metamorfosen' – met werk van Henkes en verhalen van Rotterdamse Grieken. Zo heeft de oorspronkelijke niet-museale bruikleen heel wat aandacht voor het werk van Henkes gegenereerd en tot nieuwe bruiklenen geïnspireerd.

- 51 Voor deze niet-museale bruikleen zijn wel enkele beschermende maatregelen getroffen. Werken op papier worden standaard achter UV-werend glas ingelijst. Werken met een hoge kwetsbaarheid voor een onjuist klimaat of die voor diefstal attractief zijn, gaan in een vitrine. Bij Belvédère werd ter bescherming van de schilderijen UV-werende folie op de ramen verlangd. De eerste keer bij een nieuwe relatie hangt of plaatst een medewerker van de Rijksdienst de werken. Dat helpt ook bij het opbouwen van een relatie voor als er iets misgaat of de organisatie ergens over twijfelt. De medewerker geeft uitleg, toelichting en deelt kennis die nuttig is tijdens de tentoonstelling en voor een volgende keer. Zoals over het tweepuntsophangstelsel met schroefjes om de werken te borgen, bij voorkeur geboord om trilling en beweging tegen te gaan. Het bezoek aan depots en restauratieateliers maakte in dit geval ook duidelijk wat er allemaal komt kijken bij het behoud en klaarmaken van een bruikleen. Dit draagt hopelijk bij aan de bewustwording en kennis van de niet-museale bruikleennemers.

De eerste keer stelde Belvédère voor de werken te transporteren in hun busje. De Rijksdienst heeft uitgelegd dat het risico op schade tijdens transport onacceptabel is en dat de bruiklenen daarom door

een kunsttransporteur moeten worden vervoerd. Belvédère had hier begrip voor, maar de kosten van zeshonderd euro voor een heen-terugtransport voor twee schilderijen vormden een struikelblok. Bij volgende bruiklenen is transport in het budget opgenomen. De transporteur mag het wel combineren met een opdracht van andere klanten in de regio.

Niet alle werken die Belvédère aanvroeg, zijn aan hen uitgeleend. De selectie berust mede op de conditie. De voorkeur gaat uit naar werken in goede staat om restauratiekosten zo laag mogelijk te houden. Voor het presentabel maken van de werken hanteert de Rijksdienst minder strenge normen dan bij een museale bruikleen. De werken hoeven er niet spic en span uit te zien en een oude kunststof lijst kan blijven zitten omdat dat past bij de eigen stijl van Henkes. Als de kosten voor restauratie of bescherming van een bepaald werk te hoog zijn, is de inzet van een reproductie ook bespreekbaar.

Belvédère is een kleine organisatie die een directielid als vaste contactpersoon heeft. Omdat er door de tijd meer tentoonstellingen met bruiklenen van de Rijksdienst plaatsvinden, is er regelmatig contact en gaan medewerkers vaker langs in Rotterdam dan bij museale bruiklenen. Op die momenten worden vanuit een gedeelde verantwoordelijkheid zowel de werken als de relatie onderhouden.

Inrichting tentoonstelling Dolf Henkes, Verhalenhuis Belvédère

Verhalenhuis Belvédère is heel positief over de bruiklenen. Er zijn inmiddels acht exposities in het Feuilleton georganiseerd. Ook voor de tentoonstelling 'Henkes op Curaçao' zijn schilderijen van Henkes uit de collectie van de Rijksdienst geleend en de medewerkers verwachten voor toekomstige tentoonstellingen ook een beroep op de Rijksdienst te kunnen doen. Wederom werk van Henkes, omdat je met hem alle kanten op kunt en zijn werk een blijvende inspiratiebron voor migratieverhalen is. Zijn kunst helpt mensen de verhalen te herinneren en te vertellen, geeft letterlijk magie aan een persoonlijk verhaal, alsof mensen dan pas zien hoe bijzonder ze zijn. Of zoals de directeur zegt: 'Door de bruiklenen van de RCE worden de eigen voorwerpen in de tentoonstelling als het ware opgetild. Het immateriële erfgoed, de verhalen van de Rotterdammers, familiegeschiedenissen en dergelijke, worden zichtbaar gemaakt aan de hand van foto's, brieven, kleding en andere voorwerpen, vaak afkomstig van familieleden. Deze voorwerpen krijgen door de aanwezigheid van de bruiklenen van de RCE en andere musea nog meer betekenis. Door de aandacht van de pers voor de tentoonstellingen, de samenwerkingspartners en een divers publiek, onder wie ook ervaren museumbezoekers, ontstaat een gevoel van erkenning.'

De Rijksdienst wint ook veel met de bruiklenen. Het Verhalenhuis doet heel goed onderzoek en verrijkt de collectie van Henkes met kennis over de kunstenaar en zijn werk. Daarnaast weten de tentoonstellingen altijd een mooie koppeling met de hedendaagse verhalen te maken zoals dat van Syrische vluchtelingen en de werken uit Henkes' oorlogsjaren. Zo komt de sociaal-maatschappelijke waarde van zijn nalatenschap goed uit de verf.

Inrichting tentoonstelling Dolf Henkes, Verhalenhuis Belvédère

Pop-up Gispen

Drie maanden lang was er een 'Gispenmuseum' in de binnenstad van Culemborg. Een leegstaand winkelpand van ruim 200 m² aan de Markt bood de kans voor een pop-up expositie van het bekende meubelmerk uit deze stad. De Stichting Gispen Collectie greep die kans. De stichting streeft ernaar het erfgoed van Gispen te bewaren en verspreiden. Met ondersteuning van Gispen BV, het Ondernemersfonds Culemborg en de citymanager van Culemborg werd in korte tijd de tentoonstelling 'GispeN.U Verleden, heden, toekomst' gerealiseerd. De gratis tentoonstelling van Gispen-meubels door de jaren heen was van april tot juli 2018 te bezoeken op do-vr-za-zo-middag. Ook waren er presentaties van meubelmakers, workshops en wedstrijden voor kinderen. Zo werden 700 jaar Culemborg en meer dan 80 jaar gezamenlijke historie van Gispen en Culemborg gevierd. En zo stond het Gispen-erfgoed weer centraal in de stad waar het vandaan komt.

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed beheert de Gispen-collectie. Bij de overdracht is afgesproken dat de collectie altijd voor bruikleen beschikbaar is, mits verantwoord. Het transport wordt in dat geval door de firma Gispen verzorgd. Voor de pop-up expositie waren op korte termijn meubels en andere objecten nodig. De in musea gebruikelijke en noodzakelijke aanvraagtermijn van zes maanden kon al niet meer worden gehaald. Maar gelukkig kon het dit keer sneller omdat een aantal objecten uit de collectie in 2017 in een tentoonstelling over de geschiedenis van Gispen in het Huis der Provincie in Arnhem had gefigureerd. Ze waren klaar voor gebruik, zonder restauratiekosten. De vrees van de bruikleennemer voor een 'lange en bureaucratische' procedure, bleek ongegrond. Voor de Rijksdienst was het een mooie gelegenheid nog meer zichtbaarheid aan de collectie te geven, op een nieuwe plaats, voor een nieuw publiek. En het was een experiment om te zien wat er bij een pop-up expositie komt kijken. Na overleg werd besloten dat een kunsttransporteur de objecten zou vervoeren om de kans op schade te beperken. De stichting was aansprakelijk voor schade en herstelkosten en heeft zich daarvoor verzekerd. Waardeverlies of diefstal hoefden niet verzekerd te worden.

De selectie van objecten werd bepaald door wat er beschikbaar was. Er moest alleen nog een 'President bureau' bij. Het bureau in de Gispen-collectie was in goede staat en kon uitgeleend. De bijbehorende 'President stoel' kon niet mee, die was te kwetsbaar.

Het originele schuimrubber van de zitting deukte in bij aanraking en veerde niet meer terug, dat zou blijvende schade opleveren. De conservator van de Stichting Gispén Collecties kende andere Gispén-collecties en kon daar een vergelijkbare stoel lenen.

De verwachting was dat het Culemborgse publiek, dat veelal bij Gispén werkt of heeft gewerkt, misschien aan, in en op de objecten zou willen zitten. Voor de historische objecten uit de ‘Niet aanraken’-categorie vergde dat beschermende maatregelen. Door objecten op podia en sokkels te zetten, touwtjes over stoelen te spannen en ‘niet aanraken’-bordjes te plaatsen, werd het zitten voorkomen. Om aanraking verder tegen te gaan, kregen bezoekers bij binnenkomst uitleg en stonden er voortdurend vrijwilligers bij de objecten. In een apart gedeelte stonden replica’s en outlet meubelen die iedereen wel mocht voelen en testen en zelfs kopen. Als bescherming tegen vervuiling mocht er in de ruimte niet worden gedronken en gegeten. Dat leidde bij de opening tot gemor over ‘zuinig’ en ‘ongezellig’. Een volgende keer toch maar catering buiten of bij de burens. Er was voor bezoekers ook geen wc, dat is voor een pop-up zonder schoonmaakpersoneel wel zo prettig. Voor de algemene beveiliging tegen diefstal buiten openingstijden werd gewerkt met tijdelijke sensoren.

In de drie pop-up maanden hebben 2000 bezoekers de expositie gezien, vooral in de maanden april en mei. De pop-up heeft veel positieve reacties gekregen en maakte veel herinneringen los. De oudere Culemborgers kwamen met verhalen en kennis. De presentatie vulde ook een sociale rol, Gispén stond weer in het hart van de gemeenschap, mensen kwamen een praatje maken, mannen zochten een moment rust terwijl hun vrouwen winkelden. Het contact van zowel de Stichting Gispén Collectie als de Rijksdienst met ontwerpers en sponsors is versterkt. Natuurlijk wilden de bezoekers de objecten het liefst voelen. Dat geeft ter overweging om voor een volgende pop-up meer replica’s in te zetten. Dat levert ook minder kopzorgen voor de vrijwilligers die de verantwoordelijkheid soms als een zware last ervoeren. Niettemin is de expositie zonder schade aan de objecten verlopen en voor herhaling vatbaar. In dat geval willen bruikleenemer en -gever voldoende tijd inruimen om samen de selectie van de bruiklenen door te spreken. Voor de Rijksdienst is het handig om zo vroeg mogelijk een overzicht van gevraagde objecten te krijgen, al is het maar een indicatie. Dan kunnen de medewerkers meedenken en zelfs het onmogelijke mogelijk maken. Dat meedenken werd door de stichting als heel prettig ervaren.

Uiteindelijk hebben de Stichting Gispens Collecties en de Rijksdienst hun doelen bereikt – het Gispens-erfgoed zichtbaar maken op een locatie waar een lokaal publiek gemakkelijk binnenloopt. De collectie is verrijkt met kennis en verhalen en stond weer even centraal in haar geboortestad. En ook leuk: het leegstaande winkelpand heeft inmiddels weer een nieuwe huurder.

Tentoonstelling 'Gispens. U Verleden, heden, toekomst'

EU-voorzitterschap

In het kader van het Nederlands voorzitterschap van de Raad van de Europese Unie vergaderden in 2015/2016 een halfjaar lang Europese ministers en ambtenaren op één locatie: het Marineterrein in Amsterdam. De afdeling Kunstzaken van het ministerie van Buitenlandse Zaken paste de inrichting van het tijdelijke 'Europagebouw' aan op de thematiek die als een rode draad door het culturele programma van het voorzitterschap liep: 'Exploring Future Europe, Celebrating Dutch Culture'. Veel van de gekozen objecten stonden symbool voor de inventiviteit, ontdekkingen of noviteiten uit het verleden. In samenwerking met The Dutch Portrait Gallery werd een reeks van circa 100 (foto)portretten van Europese Nederlanders en Nederlandse Europeanen getoond. Daarnaast was in de vergaderzalen kunst te zien van Nederlandse hedendaagse fotografen, zoals Erwin Olaf, Koos Breukel en Vivianne Sassen.

Soberheid en efficiëntie speelden een grote rol bij het voorzitterschap van Nederland. Vormgever Edward van Vliet kreeg de opdracht de uitstraling van de behuizing daaraan aan te passen. Twee in het oog springende vitrinekasten van zijn hand kwamen in de brede hal die toegang bood tot de grote vergaderzalen. Hij wilde daarin Nederlands blauwwit zodat het hedendaagse vermengd werd met het verleden. Het lag voor de hand gebruik te maken van de Rijkscollectie. In één vitrine stonden exemplaren van 17de-, 18de- en 19de-eeuws Delfts aardewerk en Chinees exportporselein. In de andere stond behalve oud glaswerk van Engelse en Duitse makelij, glaswerk van Borek Sipek gecombineerd met sobere ontwerpen uit de glasfabriek Leerdam. De objecten vormden een mooi contrast met de indrukwekkend vormgegeven vitrinekasten. De bezoekers kregen 'echte' museale kunstvoorwerpen te zien, herkenbaar Nederlands. Kwalitatief heel goede werken uit de Rijkscollectie bereikten een internationaal publiek en werden bewonderd door ministers, ambtenaren en beveiligingspersoneel.

De objecten zijn in eerste instantie geselecteerd op basis van esthetiek. Dat er werken bij zaten die niet in perfecte toestand verkeerden, was geen probleem. Chips en beschadigingen lieten de doorleefdheid zien. Het was niet de bedoeling het publiek de perfectie te tonen, maar het feit dat een object ook zijn schoonheid ontleent aan de zichtbare ouderdom. Dat hield bovendien de kosten voor de bruikleen laag. Met opzet was een ruime selectie naar Amsterdam gebracht, zodat

Glasvitrine bij EU-voorzitterschap, Amsterdam

Vitrine met keramiek bij EU-voorzitterschap, Amsterdam

ter plekke de definitieve keuze kon worden gemaakt door de kunstadviseur en de medewerkers van de Rijksdienst. In het tijdelijke gebouw was geen klimaatbeheersing. Met de selectie van glas en keramiek – bestand tegen schommelingen in temperatuur en vochtigheid – vormde dat geen probleem. De risico's op diefstal en vandalisme waren klein. Het gebouw was vanwege het doel en de bijbehorende bezoekers heel goed beveiligd. De vitrinekasten konden op slot. Bovendien waren ze zwaar en solide, zowel het glas als de voeten. Ze konden niet zomaar omvallen. Bij de inrichting bleek de vloer alleen instabieler dan vooraf gedacht. Een tulpenvaas die uit losse, gestapelde onderdelen bestond die uit elkaar konden trillen, bleek te kwetsbaar en is daarom niet geplaatst. Bij andere objecten werd het trillen met schuim voorkomen of ze werden met siliconen vastgezet om 'wandelen' tegen te gaan.

Omdat de bruikleen van korte duur was, waren monitoring, onderhoud en contact met de bruikleennemer relatief eenvoudig. Daarvoor hoefden geen speciale maatregelen worden getroffen. Alleen de gebruikelijke do's en don'ts. Voor de Rijksdienst bood de presentatie in het 'Europegebouw' de kans een nieuw publiek uit binnen- en buitenland van de objecten te laten genieten. De reacties op de objecten waren meer dan positief. Ze roerden de mensen die langsliepen en de vitrines kregen zowaar vaste bewonderaars in de periode dat die er stonden. Het leverde zelfs een nieuwe bruikleenaanvraag op. Een van de vitrines met blauwwit is voor langere tijd in zijn geheel naar het nieuwe NAVO-gebouw in Brussel gegaan, aangevuld met kleurrijk glas en schilderijen.

Voor Buitenlandse Zaken was de samenwerking met de Rijksdienst ook geslaagd. Zij wilden die graag continueren bij grote internationale conferenties. De nauwe samenwerking heeft mooie resultaten opgeleverd, met veel nieuwe bezoekers op nieuwe locaties. Een waardevolle les was dat werken die niet in perfecte staat verkeerden een heel effectieve presentatie opleverden. Een volgende keer willen beide partijen kijken hoe ze de communicatie rondom de tentoonstelling, de objecten en de samenwerking naar de pers en de buitenwereld verder kunnen uitwerken.

Rietvelds Unesco-perskamer in de Zonnehof

‘Hebben we iets van Rietveld in de collectie?’ vroeg een collega van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed die zich met gebouwd erfgoed uit de wederopbouwperiode bezighoudt. Hij had contact met FASadE, het forum voor architectuur en stedenbouw. In het kader van 100 jaar De Stijl organiseerde FASadE in Amersfoort in 2017 de tentoonstelling ‘De Stijl voorbij: Gerrit Rietveld en de jaren vijftig’. Locatie van de tentoonstelling was het Rietveldpaviljoen, door hemzelf de Zonnehof genoemd, een van zijn belangrijkste late werken uit 1959 in de stijl van het Nieuwe Bouwen. Mede in verband met deze tentoonstelling werd het toen leegstaande paviljoen eerder dat jaar door de gemeente Amersfoort gerenoveerd.

‘Jazeker, wij hebben Rietveld in de collectie, zelfs een heel interieur,’ antwoordde een conservator. Het was een uitgelezen kans om Rietvelds perskamer uit de vergetelheid te halen. Ruim 30 jaar lagen meubels en interieuronderdelen van Rietvelds perskamer uit het Unesco-hoofdkantoor in Parijs in het depot. Gerrit Rietveld ontwierp het interieur in 1958 als het nationale geschenk van Nederland aan de organisatie voor onderwijs, wetenschap en cultuur van de Verenigde Naties. De ruimte was lastig: een kelder met schuine wanden, kolommen en nauwelijks daglicht. Rietveld zei erover: ‘Om aan zo’n interieur een gezicht te geven van een aangename werksfeer, was behalve de goede vorm en plaatsing der installaties een soort jongleren met kleuren en lijnen nodig.’ Hij richtte de perskamer in met bureaus, kasten en vergadertafels van eigen ontwerp en van anderen. Om er een geheel van te maken ontwierp hij een linoleumvloer met een geometrisch patroon van rood-, blauw-, geel- en grijsgekleurde vlakken dat zowel onder als op de tafelbladen doorliep. Het opvallende kleurgebruik en de toepassing van linoleum op de meubels spraken iedereen onmiddellijk aan.

In de jaren tachtig dankte Unesco Rietvelds perskamer af. Een groot aantal meubels kon uit de Parijse vuilniscontainers worden gered en kwam terecht in de collectie van de Rijksdienst. Ze waren flink beschadigd door 25 jaar intensief gebruik en de sloop van de kamer. Restauratie van de meubels en reconstructie van het *Gesamtkunstwerk* bleek zo complex en kostbaar dat de meubels in het depot belandden, wachtend op een goede gelegenheid om uit hun slaap gewekt te worden. Die kwam er met de viering van het honderdjarige bestaan van De Stijl in 2017.

Voor de tentoonstelling wilde FASadE een gedeeltelijke reconstructie van de perskamer opstellen met een bruikleen van de Rijksdienst. Aangezien er al die jaren geen museale interesse voor de perskamer was geweest, was een niet-museale bruikleen een goed alternatief. De meubels moesten eerst gerestaureerd worden en de iconische linoleumvloer en bureaubladen nagemaakt. Het oorspronkelijke linoleum kwam van de N.V. Nederlandsche Linoleumfabriek in Krommenie. In het eigen bedrijfstijdschrift *Linoleum nieuws* werd er uitgebreid aandacht aan besteed. De linoleumfabriek, tegenwoordig bekend als Forbo Flooring, was enthousiast om met een hedendaags product het verleden te reconstrueren. De prominente rol van het linoleum in het interieur en de aandacht die de presentatie zou trekken, waren zelfs aanleiding om de tentoonstelling te sponsoren. Dat maakte de restauratie van de meubels mogelijk. Het werk werd uitbesteed aan Jurjen Creeman, expert op het gebied van restauratie van Rietveld-meubilair. Hij gebruikte het originele linoleum van twee flink beschadigde bureaus om een derde, minder beschadigd exemplaar te restaureren. De twee kale bureaus werden vervolgens met nieuw linoleum bekleed. Dat wist hij zo te behandelen dat de twee nieuwe bladen nauwelijks te onderscheiden waren van de originelen.

De gelegenheid die het De Stijl-jubileumjaar bood, leidde tot een herwaardering van de perskamer en een interesse in de meubels in het depot. Als meubels waren ze niet zo bijzonder, maar als onderdeel van het ensemble des te meer. Dat maakte de restauratie van de meubels in samenhang met een reconstructie van het interieur mogelijk, die dankzij de sponsoring van een commerciële partner ook daadwerkelijk kon worden uitgevoerd. De tentoonstelling was een succes en werd verlengd. Nu de gedeeltelijke reconstructie van de perskamer weer presentabel is, heeft het Van Eesteren Paviljoen in Amsterdam die overgenomen voor een tentoonstelling over wederopbouwinterieurs. Wat er daarna met het ensemble gebeurt is nog niet helemaal duidelijk. In het kader van de eerste tentoonstelling organiseerden FASadE en de Rijksdienst een expertmeeting met belanghebbenden over de toekomst van de Unesco-perskamer.

Het unieke interieuresemble verdient meer dan een sluimerend bestaan in het depot. Forbo zou het geheel in zijn toonzaal kunnen opnemen. Voor een museale opstelling is meer onderzoek nodig naar de totale inrichting van de perskamer. Welke stoelen stonden er achter de bureaus, welke typemachines erop? Dan zou de gehele ruimte op een historisch verantwoorde manier gereconstrueerd kunnen

worden. Dat onderzoek begint binnenkort. Ook doet de Rijksdienst met studenten van de Universiteit van Amsterdam onderzoek naar de gebruikte materialen zoals het linoleum en het 'Suide', het zeildoek dat Rietveld voor de wanden en stoelbekleding gebruikte. Zo'n complete reconstructie kan misschien wel een plaats krijgen in een nieuw museum in de Zaanstreek. Daar worden namelijk plannen ontwikkeld voor een museum rondom het thema Holland, de activiteiten in de Zaanstreek én Forbo, want dat bedrijf komt daarvandaan.

Rietvelds Unesco-perskamer in de Zonnehof

Referenties

- Beheer van de rijkscollectie. Brochure. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. 2016. www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2016/01/01/beheer-van-de-rijkscollectie
- Bruikleenovereenkomst (Model) rijkscollectie. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. 2017. https://museumcontact.nl/system/files/field_attachments/20170620_bruikleenovereenkomst_model.pdf
- Bruikleenverkeer – Begeleidend schrijven onderzoek beperkt verzekeren. Museumvereniging. 2018 www.museumvereniging.nl/zichtbaarheidcollecties/bruikleenverkeer
- Code bruikleenverkeer. Brochure. Museumvereniging, Minister OCW, IPO en VNG. 2018. www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2019/01/01/code-bruikleenverkeer-2017
- Collectieplan 2014–2017. Redactie M. Hanssen, M. Raymakers en E. Rodrigo. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. 2013. www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2013/01/01/collectieplan-2014-2017
- Cultuurconvenanten. Overzicht van convenanten die de Minister van OCW met lagere overheden heeft afgesloten over collectiemobiliteit. Museumvereniging. 2017. www.museumvereniging.nl/cultuurconvenanten
- De kunst van beperkt verzekeren? Rapport in opdracht van de Museumvereniging. 2018. www.museumvereniging.nl/media/201802_de_kunst_van_beperkt_verzekeren_def.pdf
- Doen... of laten? Brochure voor niet-museale bruikleenemers. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. 2019.
- Erfgoed telt – De betekenis van erfgoed voor de samenleving. Kabinetsbrief over het beleid tot 2021 op het gebied van erfgoed. Minister OCW. 2018. www.rijksoverheid.nl/documenten/beleidsnotas/2018/06/22/erfgoed-telt-de-betekenis-van-erfgoed-voor-de-samenleving
- Met zachte hand – Het schoonhouden van interieurs met bijzondere voorwerpen. Kaarten-set met instructies voor schoonmaak en omgang met niet-museale bruiklenen. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. 2019.
- Museale collecties en de Erfgoedwet. Brochure. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. 2016. www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2016/01/01/museale-collecties-en-de-erfgoedwet
- Op de museale weegschaal: collectiewaardering in zes stappen. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. 2013. www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2013/01/01/op-de-museale-weegschaal-collectiewaardering-in-zes-stappen
- Regeling beheer rijkscollectie en subsidiëring museale instellingen. Rijksoverheid. 2019. <https://wetten.overheid.nl/BWBR0037533/2019-06-25>
- Risicomanagement voor collecties. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. 2016. www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2016/01/01/risicomanagement-voor-collecties
- Risicoverdeling bij museale bruiklenen uit de rijkscollectie. Brochure. Ministerie OCW. 2007. https://museumcontact.nl/system/files/field_attachments/vb_brochure_risicoverdeling.pdf
- Slimmer lenen – Uitgangspunten bruikleenverkeer binnen Nederland. Museumvereniging. 2016. www.museumvereniging.nl/media/publication-page/publicationFile/slimmerlenen_interactief_v2-1-.pdf
- Tijdschrift. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Meerdere jaargangen.
- Uitlenen is een kans – Museaal bruikleenverkeer in Nederland. Museumvereniging. 2014. www.museumvereniging.nl/uitlenen-is-een-kans
- Verantwoord omgaan met museale voorwerpen: richtlijnen voor bruikleenemers. Brochure. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. 2012. www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2012/01/01/verantwoord-omgaan-met-museale-voorwerpen-richtlijnen-voor-bruikleenemers
- Voorbeeld Faciliteitenrapport. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. 2007 <https://museumconsulenten.nl/uw-museum/collectie-en-informatiebeheer/formulieren-en-procedures/>

Websites van de casestudy's

- www.hendrickdekeyser.nl/
- www.museumhuizen.nl/
- <http://terborchstichting.nl/tentoonstellingen/>
- www.belvedererotterdam.nl/
- www.stichtinggispencollectie.nl/
- <https://fasade.nl/nieuws/artikel/36730108/tentoonstelling-de-stijl-voorbij-gerrit-rietveld-en-de-jaren-vijftig>

Aanvragen bruikleen

De RCE verstrekt bruiklenen aan musea en niet-museale instellingen. Het doel is publieke toegankelijkheid van de collectie te vergroten, om die reden verstrekken we alleen bruiklenen aan publieke instellingen of semi-publieke instellingen. De grootte van de instelling is niet relevant, maar de locatie moet een publiek karakter hebben en de klimaat- en veiligheidsomstandigheden moeten passend zijn bij het object.

U kunt de bruikleenaanvraag digitaal indienen met het bruikleenformulier op:

www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/bruiklenen/aanvragen-bruikleen.

Bruikleenservice

Medewerkers van de afdeling Kunstcollecties denken graag mee over objecten die passen bij uw museum, tentoonstelling of ruimte. Neem hiervoor contact op via e-mail met: bruikleenservice@cultureelerfgoed.nl of telefonisch met Nathalie Menke 06-27821773 of Daphne Nieuwenhuijse 06-27821772.

Tekst

Agnes Brokerhof

Tekstredactie

Anne Versloot

Met medewerking van

Laura van Breen
Ron Kievits
Renate van Leijen
Hester Lensink
Nathalie Menke
Daphne Nieuwenhuijse
Marja Peek
Sylvia van Schaik
Simone Vermaat
Hans Waalewijn

Fotografie

Agnes Brokerhof (p. 4)
Aad Meijer (p. 34)
Arjan Bronckhorst (p. 45)
Mike Bink (p. 49)
Joop Reijngoud (p. 52/53)
Elise Meier, Stichting
    Gispen Collectie (p. 56)
Hans Waalewijn (p. 58)
Philippien Noordam (p. 58)
Simone Vermaat (p. 62)

Vormgeving

Karen Polder

Productie

Zwaan Printmedia

Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam. © c/o Pictoright Amsterdam 2019.

Getracht is alle rechthebbenden op fotografisch en ander beeldmateriaal op te sporen. In een enkel geval is dit echter niet gelukt. Wie meent zekere rechten te kunnen laten gelden, kan contact opnemen met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap